

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет управління

Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота бакалавра

за темою: «**Формування антикорупційної політики в Україні:**
досягнення та проблеми»

Виконав:

студент групи ПУ22-1

спеціальність 281 "Публічне управління та адміністрування"

Макаренко І. І.

Керівник: д. держ. упр., професор

Борисенко О.П.

Рецензент: д.держ.упр., професор, професор
кафедри державного управління і місцевого
самоврядування

НТУ «Дніпровська політехніка»

Хожило І.І.

Дніпро – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет / ННІ _____ управління _____
Кафедра _____ публічного управління та митного
адміністрування _____
Рівень вищої освіти _____ бакалавр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та
адміністрування _____
Освітня програма _____ Публічне управління та
адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /

„ _____ ” _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти

_____ Макаренку Ігорю Ігоревичу _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Формування антикорупційної політики в Україні:
досягнення та проблеми»

керівник роботи Борисенко Ольга Петрівна, д. держ. упр., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ

від “20” квітня 2026 року № 303 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедрі 25.05.2026 - 05.06.2026

3. Вихідні дані до роботи Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки, Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», Державна антикорупційна програма, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші, Єдиний державний реєстр декларацій, Звіт Єврокомісії 2025. Фактичні дані щодо формування та реалізації антикорупційних заходів. Приклади реалізованих антикорупційних інструментів, Дані про функціонування антикорупційних інститутів (НАБУ, НАЗК, САП, АРМА та інші), наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, аналітичні матеріали, оперативні інформація з офіційних сайтів, новин з досліджуваної теми, експертних оцінок фахівців тощо.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки): сутність і поняття корупції як соціально-правового явища, теоретичні основи та принципи антикорупційної політики держави, міжнародний досвід протидії корупції та можливості його адаптації в Україні, еволюція антикорупційного законодавства України, результати реалізації державних антикорупційних програм та їх вплив на зменшення рівня корупції, напрями підвищення ефективності антикорупційних інститутів, законодавства та взаємодії з громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці: Визначення корупції за різними джерелами, Види корупції за сферами прояву, Систематизація причин корупційних проявів, Класифікація форм антикорупційної політики, Порівняльний аналіз антикорупційної політики обраних країн, Рівні прояву корупції кризового типу та їх характеристики, Основні корупційні ризики в пріоритетних сферах державної політики; рисунки: Механізм самовідтворення корупції в умовах системної кризи

6. Дата видачі завдання 05.01.2026-15.01.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	31.12.25	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	15.01.26	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 01.04.26	
	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 01.04.26	
	Написання вступу	до 01.04.26	
	Написання розділу 1	до 15.04.26	
	Написання розділу 2	до 01.05.26	
	Підготовка висновків	до 20.05.26	
	Оформлення роботи	до 25.05.26	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 31.05.26	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 10.06.26	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 05.06.26	

Здобувач освіти

(підпис)

Макаренко І.І.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Борисенко О.П.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Макаренко І.І. Формування антикорупційної політики в Україні: досягнення та проблеми

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Метою бакалаврської роботи є дослідження антикорупційної політики в Україні та проблем, що супроводжують цей процес. У роботі розглянуто сутність і поняття корупції як соціально-правового явища, розглянуто основні засади формування антикорупційної політики, а також міжнародний досвід протидії корупції та можливості його адаптації в Україні. У роботі вивчався сучасний стан антикорупційної політики та боротьби з корупцією, нормативно-правове забезпечення реалізації антикорупційної стратегії, результати реалізації державних антикорупційних програм та їх вплив на зменшення рівня корупції. Також було досліджено напрями вдосконалення антикорупційної політики через аналіз проблем та суперечностей у реалізації антикорупційної політики, напрями підвищення ефективності антикорупційних інститутів та законодавства, а також роль громадянського суспільства, ЗМІ та міжнародних партнерів у подоланні корупції

За результатами дослідження сформульовано висновки та запропоновано напрями розвитку державної антикорупційної політики України.

Ключові слова: публічне управління, антикорупційна політика, корупція, антикорупційні інститути, органи державної влади, інститути громадянського суспільства, ЗМІ, взаємодії між державою та суспільством.

SUMMARY

Makarenko I.I. Formation of Anti-corruption Policy in Ukraine: Achievements and Challenges

Qualification work for obtaining the degree of Master in specialty 281 "Public Administration and Management". University of Customs and Finance, Dnipro, 2026.

The purpose of the bachelor's thesis is to study anti-corruption policy in Ukraine and the problems accompanying this process. The thesis examines the essence and concept of corruption as a socio-legal phenomenon, outlines the fundamental principles of anti-corruption policy formation, and analyzes international experience in combating corruption as well as the possibilities for its adaptation in Ukraine.

The study investigates the current state of anti-corruption policy and anti-corruption efforts, the regulatory and legal framework for implementing the anti-corruption strategy, and the results of state anti-corruption programs and their impact on reducing the level of corruption. In addition, the thesis explores areas for improving anti-corruption policy through the analysis of problems and contradictions in the implementation of anti-corruption measures, ways to increase the effectiveness of anti-corruption institutions and legislation, as well as the role of civil society, the media, and international partners in overcoming corruption.

Based on the results of the research, conclusions were formulated and directions for the further development of the state anti-corruption policy of Ukraine were proposed.

Keywords: public administration, anti-corruption policy, corruption, anti-corruption institutions, public authorities, civil society institutions, media, interaction between the state and society.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	11
1.1. Сутність і поняття корупції як соціально-правового явища	11
1.2. Теоретичні основи та принципи антикорупційної політики держави	19
1.3. Міжнародний досвід протидії корупції та можливості його адаптації в Україні	26
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	37
2.1. Еволюція антикорупційного законодавства України	37
2.2. Результати реалізації державних антикорупційних програм та їх вплив на зменшення рівня корупції	42
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	50
3.1. Основні проблеми та суперечності у реалізації антикорупційної політики	50
3.2. Напрями підвищення ефективності антикорупційних інститутів та законодавства	56
3.3. Роль громадянського суспільства, ЗМІ та міжнародних партнерів у подоланні корупції	62
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується поглибленням глобалізаційних процесів та утвердженням демократичних цінностей, особливого значення набуває проблема протидії корупції. Рівень ефективності антикорупційної діяльності безпосередньо впливає на якість державного управління, рівень суспільної довіри до влади та стабільність соціально-економічного розвитку країни. Корупція являє собою складне соціально-правове явище, яке негативно позначається на функціонуванні державних інституцій, перешкоджає реалізації принципів верховенства права, знижує інвестиційну привабливість держави та створює загрози для національної безпеки. У зв'язку з цим формування дієвої антикорупційної політики розглядається як один із пріоритетних напрямів державної діяльності, що потребує системного поєднання правових, організаційних, інституційних та профілактичних механізмів.

Значний внесок у дослідження теоретичних, правових та адміністративних аспектів запобігання корупції здійснили такі науковці, як М. І. Мельник [59], О. Л. Хорхан [100], Є. В. Невмержицький [66], А. А. Приходько [78], В. М. Трепак [92].

Проблематика розроблення та реалізації державної антикорупційної політики, а також функціонування спеціалізованих антикорупційних органів знайшла відображення у працях О. М. Костенка [51], Д. Г. Заброди [30], С. Ж. Лазаренка [55], О. А. Котукова [52]. Питання співпраці інститутів громадянського суспільства з органами державної влади у сфері протидії корупційним проявам досліджували В. М. Трепак [92] та В. А. Абдуллаєв [1]. Економічні чинники виникнення та поширення корупційних ризиків розкрито у наукових працях І. В. Басанцова та С. В. П'ясецької-Устич [10; 83].

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових розробок з окресленої проблематики, сучасні умови розвитку України, зокрема зміни законодавства в період воєнного стану та реалізація курсу на європейську інтеграцію, зумовлюють

необхідність подальших комплексних досліджень у цій сфері. Саме це стало підставою для вибору теми кваліфікаційної роботи.

Особливої актуальності набуває питання оцінювання результатів антикорупційних перетворень, здійснених в Україні протягом останніх років, а також визначення шляхів удосконалення державної політики відповідно до міжнародних стандартів і найкращих світових практик. Незважаючи на певні успіхи у розвитку нормативно-правової бази та створенні спеціалізованих інституцій, процес реалізації антикорупційної політики супроводжується низкою проблем, серед яких недостатня ефективність механізмів контролю, потреба у підвищенні професійної компетентності кадрів та недостатній рівень взаємодії між державою і громадянським суспільством. Важливим чинником удосконалення національної системи протидії корупції залишається врахування міжнародного досвіду та адаптація перевірених практик до українських реалій.

Метою роботи є здійснення комплексного дослідження процесу формування антикорупційної політики в Україні, а також аналіз досягнутих результатів і проблемних аспектів її практичної реалізації.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити зміст корупції як соціально-правового феномену та визначити її вплив на систему державного управління;
- дослідити теоретичні засади й основні принципи формування державної антикорупційної політики;
- проаналізувати міжнародний досвід боротьби з корупцією та визначити перспективи його використання в Україні;
- здійснити аналіз розвитку антикорупційного законодавства та діяльності основних інституцій у сфері протидії корупції;
- визначити ключові результати та проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні;

– обґрунтувати напрями підвищення ефективності діяльності антикорупційних органів, удосконалення законодавчого забезпечення та розвитку співпраці з громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

Об’єктом дослідження виступає антикорупційна політика України.

Предметом дослідження є процес формування та реалізації антикорупційної політики в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов’язаних методів наукового пізнання, що забезпечили всебічний аналіз проблематики антикорупційної політики. Серед загальнонаукових методів застосовано діалектичний метод, який дав змогу визначити логіку, зміст та структуру дослідження. Метод порівняння і класифікації використовувався для аналізу та систематизації антикорупційних стратегій і підходів до їх реалізації. Теоретичний метод став основою для розкриття сутності понять «корупція» та «антикорупційна політика», а також для дослідження сучасних наукових підходів до вирішення проблем у цій сфері. Крім того, у процесі дослідження використовувалися метод спостереження та табличний метод представлення результатів. Для комплексного аналізу інформації, виявлення закономірностей і тенденцій розвитку системи запобігання корупції застосовувалися методи системного аналізу, узагальнення та інтерпретації отриманих даних.

Інформаційну основу дослідження становлять нормативно-правові акти, що регулюють сферу антикорупційної діяльності, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням запобігання корупції та мінімізації корупційних ризиків у публічному секторі, а також аналітичні матеріали, статистичні дані та фактографічна інформація, розміщена на офіційних вебресурсах державних установ і організацій, діяльність яких пов’язана з реалізацією антикорупційної політики та забезпеченням прозорості функціонування органів публічної влади.

Структура кваліфікаційної роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок, з яких 67 сторінок припадають на основний текст. У роботі наведено 9 таблиць, 1 рисунок й 1 додаток. Список використаних джерел налічує 110 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність та зміст корупції як соціально-правового явища

Корупція належить до числа найбільш складних і поширених негативних явищ сучасного суспільства, прояви якого простежуються практично в усіх сферах суспільних відносин. Її масштаби та різноманітність форм значно ускладнюють процес ефективного запобігання та протидії. Саме тому важливою передумовою успішної боротьби з корупцією є ґрунтовне дослідження її теоретичної сутності, ознак та особливостей. Наукове осмислення природи корупції дозволяє чітко визначити її місце серед інших правопорушень і злочинів, а також сформувані ефективні механізми правового та організаційного реагування на її прояви.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «корупція», що зумовлено складністю цього явища та багатогранністю його проявів. Різні дослідники акцентують увагу на окремих аспектах корупції залежно від предмета та мети своїх досліджень, тому пропонують власні трактування її сутності. Саме через широкий спектр форм і механізмів прояву корупції вироблення універсального визначення, яке б повною мірою відображало всі її характеристики, залишається складним завданням. У зв'язку з цим більшість наукових підходів до розуміння корупції вважаються обґрунтованими та взаємодоповнювальними. Окремі трактування визначення корупції наведено у таблиці 1.1.

Узагальнюючи існуючі наукові підходи та ключові ознаки цього явища, корупцію можна розглядати як складний, багаторівневий і системний соціально-правовий феномен.

Таблиця 1.1

Визначення корупції за різними джерелами

Джерело	Визначення корупції
Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII[34]	Корупція - використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свого службового становища всупереч інтересам служби з метою одержання неправомірної вигоди.
Конвенція ООН проти корупції (UNCAC, 2003) [109]	Конвенція не дає єдиного визначення корупції, натомість визначає конкретні корупційні діяння, які повинні бути криміналізовані, зокрема хабарництво, розкрадання, відмивання коштів, перешкоджання правосуддю тощо.
Transparency International [107]	Корупція - зловживання наданою владою для особистої вигоди. Це може включати не лише фінансову вигоду, а й інші переваги, такі як політична підтримка чи доступ до ресурсів.
Світовий банк [110]	Корупція - зловживання публічною посадою для особистої вигоди.
Європейська комісія проти корупції (GRECO) [105]	Корупція - будь-яка діяльність посадових осіб, що порушує закон, етичні стандарти або принципи доброчесності, з метою отримання приватної вигоди
Продовження табл. 1.1	
І. В. Басанцов, О.О. Зубарева [10]	Корупція - соціальне явище, що проявляється у зловживанні службовим становищем для одержання матеріальної чи нематеріальної вигоди.
Приходько А.А [78]	Корупція в Україні - це явище, яке має широкий спектр негативних наслідків для суспільства, включаючи підрив довіри до державних інститутів та погіршення економічної ситуації.

Джерело: сформовано автором на основі [10;34;78;105;107;109;110]

Його сутність полягає у використанні особами, які наділені владними, управлінськими або службовими повноваженнями, свого посадового становища, статусу чи авторитету всупереч встановленим правовим і моральним нормам. Такі дії здійснюються з метою отримання матеріальної вигоди, особистих переваг або інших привілеїв як для себе, так і для третіх осіб, що завдає шкоди суспільним інтересам, державі та її громадянам [22, с. 82].

Залежно від сфери поширення та характеру взаємодії учасників корупційних відносин виокремлюють кілька основних видів корупції, серед яких побутова, ділова та політична (корупція вищих органів влади) (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Види корупції за сферами прояву

Сфера прояву	Опис та приклади
Політична корупція	Проявляється у вищих ешелонах влади, зокрема в представницьких органах (наприклад, підкуп депутатів для голосування за певні закони).
Корупція на публічній службі	Стосується діяльності органів виконавчої влади, особливо при наданні публічних послуг громадянам (наприклад, незаконне прискорення видачі дозволів чи ліцензій).
Корупція в судовій системі та органах кримінальної юстиції	Включає підкуп суддів, прокурорів, слідчих з метою впливу на вироки, рішення, закриття справ або зміну кваліфікації злочину.
Корупція в економіці	Охоплює сфери, пов'язані з фінансовими потоками держави, такі як публічні закупівлі, митна та податкова сфери (наприклад, ухилення від сплати податків чи хабарі за виграти тендеру).
Корупція в соціальній сфері	Виникає у галузях, що надають соціально важливі послуги, як-от освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення (наприклад, хабарі за вступ до ВНЗ, "подяка" лікарям, незаконне отримання соціальних виплат).
Корупція у приватному секторі	Стосується неправомірних дій у недержавних комерційних структурах (наприклад, "відкати" менеджерам чи дирекції, підкуп для отримання вигідного контракту).
Корупція в спорті	Включає маніпулювання результатами змагань, підкуп суддів, спортсменів чи функціонерів

Джерело: сформовано автором за [39, с. 28].

Побутова корупція виникає переважно у повсякденних взаємовідносинах громадян із посадовими особами або працівниками установ, які мають можливість приймати рішення, що безпосередньо впливають на права чи інтереси людини. До таких суб'єктів можуть належати працівники медичних закладів, закладів освіти, представники органів влади, керівники різних рівнів та інші посадові особи.

Ділова корупція пов'язана із взаємодією суб'єктів господарювання з органами державної влади та місцевого самоврядування. Водночас її прояви можуть спостерігатися і у відносинах між самими представниками бізнес-середовища, коли

для отримання конкурентних переваг використовуються неправомірні методи впливу чи матеріального заохочення.

Корупція верховної влади охоплює діяльність представників найвищих державних інституцій та політичної еліти. Вона проявляється через використання політичного впливу, підкуп посадових осіб або депутатів, лобіювання приватних інтересів під час ухвалення державних рішень, зокрема прийняття нормативно-правових актів чи законопроектів, вигідних окремим групам або особам.

За масштабами поширення корупційних практик у системі державного управління прийнято виокремлювати чотири основні рівні корупції.

До першого належить верхівкова або велика корупція, яка зосереджена у вищих органах державної влади. Саме на цьому рівні створюються та реалізуються масштабні корупційні механізми, що можуть впливати на стратегічні рішення держави, розподіл бюджетних ресурсів та функціонування ключових суспільних інститутів.

Серединна корупція характерна для представників середньої ланки управління. Її особливістю є менші обсяги незаконних фінансових операцій порівняно з верхівковою корупцією, а також обмеженіші владні повноваження суб'єктів, які беруть участь у таких схемах. Як правило, вона пов'язана з розпорядженням окремими об'єктами державної власності або прийняттям рішень у межах конкретних адміністративних повноважень.

Низова, або дрібна, корупція найбільш поширена на місцевому рівні та пов'язана з діяльністю посадових осіб, які безпосередньо не приймають стратегічних управлінських рішень, проте беруть участь у підготовці документів, оформленні дозволів, видачі довідок чи здійсненні контрольних функцій. Саме з таким видом корупції громадяни стикаються найчастіше під час отримання адміністративних послуг.

Окремо виділяють злиденну корупцію, яка має переважно ситуативний характер і виникає внаслідок незадовільного матеріального становища особи. У

таких випадках корупційна поведінка здебільшого обумовлена прагненням забезпечити базові потреби або покращити власне фінансове становище.

За характером взаємодії учасників корупційних відносин розрізняють внутрішню та зовнішню корупцію. Внутрішня корупція виникає в межах однієї організації чи установи, коли як особа, що отримує неправомірну вигоду, так і особа, яка її надає, належать до одного трудового колективу або структури. На відміну від неї, зовнішня корупція передбачає взаємодію між посадовою особою та представником зовнішнього середовища – громадянином, підприємцем або іншою приватною особою [7].

Залежно від цілей, яких прагне досягти ініціатор підкупу, корупційні дії можуть мати різне спрямування. Прискорювальна корупція використовується для швидшого вирішення певного питання або отримання бажаного результату у стислі строки. Гальмівна корупція, навпаки, спрямована на створення перешкод, затягування процесів чи блокування ухвалення конкретних рішень. Окремою формою є так звана превентивна корупція, що ґрунтується на встановленні неформальних зв'язків між потенційним хабародавцем та посадовою особою шляхом надання певних матеріальних або нематеріальних переваг з метою забезпечення прихильності в майбутньому [8].

За ступенем регулярності проявів корупція поділяється на епізодичну та систематичну. Епізодична корупція характеризується поодинокими випадками та не має постійного характеру. Систематична, або інституційна, корупція є стійким явищем, що відтворюється на регулярній основі та поступово інтегрується в механізми функціонування певних організацій чи державних інститутів.

Особливою формою політичної корупції вважається клептократія. За таких умов державна влада використовується переважно для особистого збагачення політичної еліти та високопосадовців. Зловживання владними повноваженнями здійснюється за рахунок суспільних інтересів, а державні ресурси фактично

спрямовуються на зміцнення економічного та політичного впливу окремих осіб або груп [89].

Корупційні правопорушення можуть реалізовуватися за різними механізмами. В одних випадках ініціатором незаконної винагороди виступає посадова особа, яка висуває відповідні вимоги. В інших ситуаціях пропозиція неправомірної вигоди надходить від зацікавленої особи, яка прагне отримати певні переваги чи сприятливе рішення. За характером отриманої вигоди корупційні відносини можуть ґрунтуватися як на матеріальних виплатах, так і на взаємному обміні послугами або іншими нематеріальними преференціями.

Залежно від рівня організованості та централізації корупційних схем розрізняють децентралізовану та централізовану корупцію. У межах децентралізованої моделі учасники корупційних відносин діють самостійно та незалежно один від одного. Централізована корупція «знизу вгору» передбачає передачу частини незаконно отриманих коштів від посадовців нижчого рівня до вищого керівництва. Натомість модель «згори вниз» базується на створенні умов, за яких керівники забезпечують лояльність підлеглих через надання їм додаткових неофіційних виплат або інших привілеїв з метою приховування власних протиправних дій.

Поряд із видами корупції науковці виділяють її конкретні форми. Найбільш поширеними серед них є хабарництво, що полягає в отриманні винагороди за використання службового становища; розкрадання державного чи комунального майна шляхом зловживання посадовими повноваженнями; шахрайство, засноване на обмані заради отримання вигоди; вимагання, яке передбачає примушування особи до надання певних цінностей; зловживання владою або службовим становищем; а також кумівство, що проявляється у створенні привілейованих умов для родичів чи наближених осіб [89].

До інших поширених форм належать неправомірне використання службової інформації у власних інтересах, навмисне приховування або спотворення

відомостей, затягування процедур розгляду документів, а також незаконне втручання у діяльність інших органів чи посадових осіб з метою впливу на прийняття рішень.

Досліджуючи природу корупції, науковці аналізують не лише її види та форми, а й окремі моделі функціонування. Такі моделі відображають вплив історичних традицій, соціально-політичних особливостей, культурних чинників та географічного середовища на характер корупційних проявів у різних державах [7, с. 9; 66].

Для України корупція має низку специфічних особливостей. Насамперед це зростання рівня політичної корупції, значна залученість представників судової та правоохоронної систем до корупційних практик, а також тісний взаємозв'язок корупційних схем із тіньовою економікою та економічною злочинністю.

На основі узагальнення наукових праць вітчизняних дослідників доцільно згрупувати чинники, що сприяють поширенню корупції, у шість основних категорій: правові, політичні, інституційні, економічні, інформаційні та соціокультурні. Для кожної із зазначених груп характерний власний комплекс причин, які створюють передумови для виникнення та розвитку корупційних проявів у суспільстві, що детально представлено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Систематизація причин корупційних проявів

Сфера поширення	Причини виникнення корупційних проявів
Правові	Недосконалість законодавчої бази; суб'єктивізм у трактуванні нормативних документів; неефективність судової системи та антикорупційних заходів; неадекватні міри покарання за корупцію; недосконалість контролю за декларуванням доходів держслужбовців; лобізм у законодавчих органах; орієнтація правоохоронних органів переважно на захист інтересів держави.
Політичні	Нестабільність політичної системи; надмірний вплив політичної еліти на суспільні процеси.

Продовження табл. 1.3	
Інституційні	Зміна форм державного устрою; недосконалість механізму взаємодії інститутів влади; злиття влади й економіки; зростання ролі та монополії держави; громіздкий бюрократичний апарат; збільшення впливу посадовців та можливість приймати рішення на власний розсуд; тиск керівництва та традиція підпорядкування; зростання кумівства/протекціонізму; низька управлінська культура; недостатній рівень участі громадян у держуправлінні.
Економічні	Бажання отримати грошову/матеріальну/нематеріальну вигоду; занепад економіки, зростання інфляції та безробіття; масштабність «тіньової» економіки; монополізація окремих секторів; зловживання бюджетними коштами; тіньові схеми приватизації; високі податки/кредитні ставки; несприятливий інвестиційний клімат; торгівельний протекціонізм.
Інформаційні	Непрозорість процесів прийняття та реалізації управлінських рішень; недостатність досліджень корупції; відсутність необхідної інформації або її спотворення.
Соціально-культурні	Незрілість сучасного суспільства; низький рівень правової грамотності; зростання соціальної нерівності; втрата моральних цінностей; терпиме ставлення до корупції та перетворення її на повсякденну звичку/засіб вирішення проблем; звичка «дякувати» за сприяння; недостатнє усвідомлення ризику покарання; релігійні та культурні традиції.

Джерело: сформовано автором за даними джерел: [4, 5, 7, 8, 27, 45, 52, 61, 66, 88, 91, 103].

Подолання корупції є надзвичайно непростим і тривалим процесом, оскільки він передбачає не лише зміну законодавства чи створення нових органів, а й викорінення звичного, іноді навіть толерованого ставлення до цього явища з боку самих громадян. Доки одні люди намагаються вирішувати власні проблеми не через правові механізми, а через неформальні домовленості, а інші використовують такі схеми для власного збагачення, доти все суспільство змушене жити у важких, а часто й абсолютно непередбачуваних умовах, породжених корупційними практиками.

Дослідники виділяють чимало найбільш небезпечних наслідків, які несе із собою корупція. Серед них – гальмування демократичних перетворень, падіння престижу держави на міжнародній арені, втрата довіри до владних інституцій та до

самої ідеї верховенства права, сповільнення економічного поступу, закріплення корупційних схем у всіх сферах життя. До цього додаються скорочення обсягів інвестицій, зростання цін через те, що корупційні «витрати» нерідко включаються до собівартості продукції, фактична недієздатність ринкових механізмів, а також цілковита непередбачуваність подальших змін у суспільстві та економіці.

Окрім того, наслідками корупції вважаються зниження реального рівня життя людей, зростання соціального невдоволення, поступова втрата морально-етичних орієнтирів, збільшення кількості злочинів та формування потужних мафіозних кланів. У більш масштабному вимірі йдеться про втрату обороноздатності держави, загострення політичної ситуації, а в найгіршому випадку – про поступовий занепад і навіть крах державності. Саме тому для запобігання корупційним проявам життєво необхідно створити таке середовище, в якому вони просто не зможуть існувати.

На шляху до подолання корупції можуть стати кілька важливих чинників. Це, по-перше, високий рівень розвитку суспільства – там, де панує добробут, діють жорсткі антикорупційні механізми, а громадяни активно чинять опір корупції, вона має значно менше шансів на поширення. По-друге, це ефективна робота спеціалізованих антикорупційних органів – особливо в країнах із розвиненою демократією, де публічні службовці дорожать власною репутацією. По-третє, це належний рівень розвитку судової системи, неухильне дотримання законів, недопущення кумівства та родинних зв'язків під час прийняття рішень. Важливу роль відіграють також скорочення бюрократичного апарату та децентралізація публічного управління, а також моральна готовність самого суспільства протидіяти корупції й виведення національної економіки з тіньового сектора.

1.2 Теоретичні основи та принципи антикорупційної політики держави

Через значну складність самого поняття «антикорупційна політика» на сьогодні не існує єдиного, загальновизнаного й універсального його тлумачення.

Науковці пропонують різноманітні підходи до розуміння цього терміна, акцентуючи увагу на тих чи інших його ключових елементах залежно від контексту дослідження.

Так, І. Калугіна пропонує розглядати антикорупційну політику крізь призму трьох взаємопов'язаних блоків заходів. Перший із них охоплює заходи запобігання корупції. Усередині цього блоку вона розрізняє засоби загальної превенції – ті, що спрямовані на формування справедливої суспільної, економічної та політичної системи, а також на впорядкування суспільних відносин загалом. Окремо виділяються заходи спеціальної превенції: формування в суспільстві нетерпимого ставлення до корупції, моніторинг корупційних ризиків, проведення виваженої кадрової політики на публічній службі, підвищення ризику невідворотності покарання за корупційні дії, а також запровадження антикорупційної освіти. Другий блок – це заходи безпосередньої протидії корупції, які передбачають розробку та впровадження дієвого антикорупційного законодавства, створення інституційної системи відповідної політики та налагодження належної взаємодії між усіма її складовими. Третій блок – це заходи боротьби з корупцією, які реалізуються через криміналізацію корупційних схем і діянь, а також через запровадження ефективних процесуальних механізмів для виявлення та розкриття цих злочинів.

Своєю чергою, О. Скочиляс-Павлів виокремлює дещо інші структурні елементи антикорупційної політики. До них вона відносить: розробку чіткої стратегії протидії корупції, ухвалення необхідної нормативно-правової бази та створення механізму її реалізації, формування спеціальних органів, уповноважених проводити цю політику, утворення координаційних рад на різних рівнях влади, а також активне використання засобів масової інформації для висвітлення антикорупційних заходів.

Сучасні наукові дослідження антикорупційної політики зосереджуються переважно на кількох підходах: адміністративному, правовому, інституціональному, соціетальному та гуманізаційному. Кожен із них висвітлює різні грані цього

складного явища. Якщо узагальнити різноманітні визначення, можна виділити кілька основних напрямів у формулюваннях дослідників. Зокрема, антикорупційна політика трактується як: послідовна, системна діяльність інститутів держави та інституцій громадянського суспільства; як багатофункціональне або, навпаки, ідеологічне явище; як певна політико-правова модель; як один із ключових напрямів державної діяльності; як офіційний документ, що закріплює відповідні принципи та механізми; або як процес розробки й реалізації різноманітних заходів, стратегій і тактик, спрямованих на подолання корупції.

Узагальнюючи наявні наукові позиції, можна запропонувати таке визначення: «антикорупційна політика» – це комплекс заходів, механізмів та інструментів, які розробляє і впроваджує держава з метою запобігання корупції, її мінімізації, а в ідеалі – повної ліквідації, а також усунення всіх передумов і причин, які сприяють її виникненню, розвитку та масовому поширенню.

Отже, головна мета будь-якої антикорупційної політики полягає в тому, щоб суттєво знизити рівень корупції в країні, а за найсприятливіших умов – викоринити її повністю, забезпечивши при цьому надійний захист прав та інтересів громадян, суспільства й держави від усіх загроз, які породжує це явище. Досягнення такої мети можливе лише за умови, що політика буде дієвою та ефективною, а також за умови виконання низки конкретних завдань. Передусім необхідно сформувати правову систему, яка б ефективно перешкождала підкупу публічних осіб, а також громадян під час виборчих процесів або референдумів, і водночас стимулювала б поступове заміщення тих осіб, які є схильними до корупційної поведінки. Крім того, слід запобігати вчиненню корупційних злочинів, гарантувати невідворотність відповідальності за такі порушення та забезпечувати реальне притягнення винних до передбаченої законом відповідальності. Важливим елементом є також компенсація шкоди, заподіяної внаслідок корупційного правопорушення. Особливої уваги потребує постійний моніторинг, оцінка результативності та ефективності самої антикорупційної політики. Крім того, обов'язковою умовою є вільне,

неупереджене та повне висвітлення всіх фактів корупційних проявів у засобах масової інформації.

Для ефективної реалізації антикорупційної політики надзвичайно важливе значення має належне матеріально-технічне забезпечення – як суб'єктів, що безпосередньо протидіють корупції, так і самих антикорупційних заходів, які здійснюються відповідними публічно-владними інституціями.

Аналіз антикорупційної політики дає змогу сформулювати її ключові принципи. Наприклад, С. Лазоренко вважає головним принципом постійне підвищення ризиків, збільшення вартості потенційних втрат і рівнів нестабільності для всіх, хто так чи інакше залучений до корупційних відносин – незалежно від того, чи йдеться про державних посадовців, представників бізнесу чи пересічних громадян.

Іншу, більш структуровану систему принципів державної антикорупційної політики пропонує Т. Фесенко, поділяючи їх на кілька блоків: загально-правові принципи, спеціально-правові, інституціональні та організаційні.

Така позиція багато в чому перегукується з деталізованими підходами інших дослідників. Зокрема, Е. Расюк наголошує, що державна антикорупційна політика має ґрунтуватися на таких принципах, як демократизм, верховенство права, законність, системність, комплексність, достовірність, об'єктивність, конкретність і точність. До цього переліку вона також додає практичну спрямованість і радикальність заходів, наукову обґрунтованість, економічну доцільність, оперативність, дієвість, плановість, ефективність, а також налагоджену взаємодію владних структур з інститутами громадянського суспільства та населенням. А. Новак, своєю чергою, стверджує, що формування національної антикорупційної політики у сучасних умовах поєднує в собі інституціональний, організаційно-правовий та адміністративний аспекти публічного управління.

Дещо інший ракурс для визначення принципів обирає Д. Заброта. Він зосереджується не стільки на самих принципах, скільки на основних ознаках

державної антикорупційної політики. До таких ознак він відносить: її державно-владний, публічний, ситуативний характер, а також її залежність від загального політичного курсу та волі керівництва країни; комплексний характер антикорупційних заходів; відповідність загальноновизнаним міжнародним принципам протидії корупції; програмний характер політики; її обов'язкове закріплення у відповідних правових актах; а також залучення значного кола суб'єктів – як індивідуальних, так і колективних – до процесів її формування та практичної реалізації.

Аналіз підходів різних науковців до принципів національної антикорупційної політики демонструє їхню високу схожість. Відмінності між ними полягають переважно в рівні деталізації та наповненості тих чи інших положень. Узагальнення цих принципів дає змогу зробити кілька важливих висновків.

По-перше, як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці існують різні підходи до систематизації засад державного управління в антикорупційній сфері. По-друге, принципи антикорупційної політики мають бути об'єднані в єдину, цілісну систему, а не існувати як розрізнені положення. По-третє, ці принципи вже значною мірою визначені та закріплені на різних нормативних рівнях – як на національному, так і на вищому, міжнародно-правовому. По-четверте, вони формуються з урахуванням конкретних потреб, особливостей та умов, у яких перебуває держава, суспільство та окрема людина. По-п'яте, ці принципи є основоположними та лежать в основі розробки форм і методів регулювання державної антикорупційної політики. По-шосте, принципи мають власний, відносно відокремлений адміністративно-правовий механізм реалізації. По-сьоме, для їхнього практичного втілення необхідна комплексна, ефективна, безперервна та узгоджена робота як спеціалізованих, так і загальних державних інституцій. По-восьме, принципи антикорупційної політики можуть бути диференційовані за різними критеріями залежно від мети дослідження. І, по-дев'яте, вони потребують постійного моніторингу, контролю та оцінювання їхнього виконання – задля подальшого

вдосконалення, коригування та, в разі потреби, заміни тих із них, які виявилися неефективними.

У наукових колах для систематизації та розподілу принципів нерідко використовується трирівнева система. Відповідно до неї, принципи поділяються на загальні, спеціальні та приватні. Загальні принципи визначають сутнісно-змістовний бік державного управління, виражаючи його загальноцільову спрямованість – наприклад, демократизм, законність, соціальна орієнтованість, гуманізм, моральність. Спеціальні принципи забезпечують організаційно-технологічний аспект управлінської діяльності – зокрема, системність, ієрархічність, правову впорядкованість. Приватні принципи закріплюють особливості функціонування окремих підсистем або конкретних учасників управлінського процесу.

Щодо форм існування національної антикорупційної політики, то вона може набувати різноманітних виглядів залежно від конкретних умов та історичного контексту. Це може бути чітко сформульована антикорупційна політика, виражена у вигляді окремих стратегій або подібних до них документів. Це може бути наскрізна політика прозорості, або ж політика публічної доброчесності, яка пронизує всі сфери державного управління.

Таблиця 1.4

Класифікація форм антикорупційної політики

Ознака класифікації	Можливі форми (види) політики
Суб'єкт	Державна, публічна, муніципальна, корпоративна, громадська тощо
Опосередкованість впливу	Пряма, непряма, змішана
Основна функція інститутів політики	Координаційна, розподільча
Доступ до інформації (Публічність)	Прозора, закрита, кулуарна
Масштаб	Системна, елементарна
Наявність інституційного середовища	Дискреційна, недискреційна
Компонент інституту	Орієнтована на вдосконалення правил або на посилення механізму примусу до виконання

Джерело: сформовано автором на основі: [5]

Національна антикорупційна політика не обмежується виключно формально-юридичним регулюванням суспільних відносин. Вона являє собою системну діяльність, яка охоплює найрізноманітніші, іноді навіть неочікувані сфери суспільного життя. У сучасному світі цю політику слід аналізувати крізь призму її впливу на різні суспільні сектори, адже корупція проникає всюди, де є влада та розподіл ресурсів. Сама ж політика передбачає тривале застосування різноманітних заходів: це й розробка антикорупційної програми та планів на чітко визначений період, і встановлення дієвих механізмів запобігання корупції, і постійний контроль за реалізацією цих програм (планів) із обов'язковим внесенням необхідних коректив за результатами моніторингу.

Для того, щоб створити, забезпечити ефективну та дієву національну антикорупційну політику, а також успішно її реалізувати, потрібні певні умови. Насамперед, це наявність жорсткої політичної волі вищого керівництва країни до безкомпромісної, а не показової, боротьби з корупційними проявами на всіх рівнях. Далі, це широка підтримка суспільством державних антикорупційних ініціатив – активна громадянська позиція більшості, їхня налаштованість на боротьбу, формування атмосфери суспільного несприйняття, а не толерування корупції як «звичайної практики». Важливою є також наукова обґрунтованість усіх антикорупційних заходів, що вимагає глибокого вивчення міжнародного досвіду, критичного його переосмислення та застосування з урахуванням внутрішніх особливостей держави, її історії, культури, економіки та суспільної психології. І, нарешті, необхідна комплексність та безперервність заходів, спрямованих на усунення передумов і обставин, які сприяють виникненню та відтворенню корупції – бо боротьба з наслідками без зміни причин є приреченою на провал.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що корупція є вкрай складним, багатоаспектним і системним явищем, яке глибоко проникає в усі пори суспільного життя. Вона класифікується за різними критеріями – за рівнем (верхова, низова), за сферою прояву (політична, економічна, адміністративна, судова тощо),

за регулярністю (систематична, епізодична). В Україні корупція набула особливих, загрозливих форм, тісно переплівшись із тіньовою економікою та політичними елітами, які часто використовують корупційні схеми для утримання влади та контролю над ресурсами. Антикорупційна політика, своєю чергою, є системною, тривалою діяльністю держави, що має на меті не просто боротьбу з уже наявними корупційними діями, а, насамперед, усунення першопричин корупції – правових, політичних, економічних, соціально-культурних. Її ефективність критично залежить від наявності не декларованої, а реальної політичної волі, від широкої суспільної підтримки, від наукової обґрунтованості заходів, а також від їхньої комплексності та безперервності. Кінцева мета – суттєве скорочення рівня корупції та надійний захист прав громадян – досяжна лише за умови глибоких, незворотних інституційних змін, які змінюють саму «екологію» влади та суспільних відносин.

1.3 Міжнародний досвід протидії корупції та можливості його адаптації в Україні

Ефективна протидія корупції сьогодні є однією з найгостріших і найбільш дискутованих проблем у всьому світі. Це підтверджується регулярним проведенням міжнародних заходів, конференцій, семінарів, присвячених інноваціям у дослідженні корупції, обміну досвідом та напрацюванню спільних підходів як у Європі, так і за її межами. Вирішення цієї складної суспільної проблеми потребує системного аналізу сутнісних ознак корупції, різноманітних форм її прояву, а також детермінуючих факторів, які живлять це негативне явище. З моменту здобуття Україною незалежності корупція стала об'єктом пильної уваги як науковців – правників, економістів, соціологів, політологів, – так і політичних діячів різного рівня. У боротьбі з нею надзвичайно цінною підтримкою для України є досвід інших країн, які вже пройшли або проходять схожі етапи трансформації, а також

теоретична та методологічна база, напрацьована європейськими дослідниками протягом десятиліть.

Світова спільнота визнала корупцію однією з головних соціальних, економічних і політичних проблем сучасності. Незважаючи на кардинальні заходи, які вживаються на міжнародному та національному рівнях, її подолання залишається надзвичайно актуальним і нагальним завданням для органів державної влади, місцевого самоврядування, а також для всього громадянського суспільства. Для України ця проблема є критичною, оскільки високий рівень корупції становить пряму загрозу демократії та демократичним перетворенням, принципу верховенства права, соціальному прогресу, економічному розвитку, а також національній безпеці в цілому.

Дані соціологічних опитувань, зокрема Eurobarometer, свідчать про певну суперечливість сприйняття корупції в Європі. Так, 68 відсотків європейців вважають корупцію поширеним явищем у своїх країнах, однак лише 2 відсотки опитаних особисто стикалися з нею, а 3 відсотки були її свідками. Це може свідчити як про певне перебільшення масштабів проблеми в суспільній свідомості, так і про те, що корупція часто залишається латентною, прихованою. При цьому країни Європейського Союзу значно відрізняються одна від одної як за реальним рівнем корупції, так і за методами, стратегіями та інструментами боротьби з нею – універсальних рецептів немає.

Незважаючи на ці відмінності, для порівняльної оцінки рівня корупції в різних країнах світу використовується Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI). Цей глобальний показник щороку розраховує та публікує міжнародна неурядова організація Transparency International, починаючи з 1995 року. Індекс ґрунтується на узагальненні даних з 13 досліджень, проведених авторитетними міжнародними організаціями (для України використовується 9 джерел, оскільки не всі дослідження охоплюють її). Важливо розуміти, що Індекс вимірює не реальний рівень корупції, а саме сприйняття корупції експертами та

представниками ділових кіл – тобто те, наскільки корумпованою, на їхню думку, є публічна влада в тій чи іншій країні.

Згідно з результатами Індексу сприйняття корупції за 2024 рік, опублікованими у 2025 році, Україна отримала 35 балів зі 100 можливих (0 – максимально корумпована, 100 – відсутність корупції) та посіла 105-те місце серед 180 країн світу. Отриманий результат свідчить про збереження глибоких системних проблем у сфері доброчесності публічного управління, про наявність значних інституційних прогалин. Попри те, що в Україні за останні роки спостерігаються окремі позитивні зрушення – створено нові антикорупційні органи (НАБУ, САП, ВАКС), триває гармонізація законодавства з європейськими стандартами, – кардинального перелому не відбулося. У порівняльному вимірі Україна демонструє кращі показники, ніж деякі пострадянські держави, зокрема Білорусь чи Російська Федерація, однак досі суттєво поступається країнам – членам Європейського Союзу, навіть тим, які нещодавно долучилися до ЄС.

Так, у 2024 році Польща, яка є для України не лише сусідом, а й прикладом успішної постсоціалістичної трансформації, отримала понад 50 балів СРІ – це майже на 20 пунктів більше, ніж показник України. Така різниця свідчить про значно вищий рівень інституційної доброчесності, про стабільність етичних стандартів, про ефективність механізмів контролю за діяльністю публічних службовців, а також про належну роботу судової системи. Лідруючі ж позиції в глобальному рейтингу, як і в попередні роки, традиційно посіли країни з усталеною демократичною культурою, високим рівнем суспільної довіри до влади, потужними інституціями та розвиненим громадянським суспільством – Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, які набрали понад 85 балів.

Таким чином, результати СРІ за 2024 рік підтверджують, що проблема корупції в Україні має не лише правовий та інституційний, а й глибоко морально-етичний, культурний вимір. Ці цифри актуалізують необхідність подальшого, більш глибокого розвитку етичної культури державної служби, посилення превентивних,

а не лише каральних механізмів запобігання конфлікту інтересів, а також формування стійких ціннісних орієнтирів професійної поведінки державних службовців як важливої, може, навіть найважливішої умови підвищення довіри громадян до органів влади.

Досвід різних країн показує, що шляхи до подолання корупції можуть бути дуже різними. Естонія є одним із найяскравіших і найуспішніших прикладів посткомуністичної трансформації, яка змогла досягти значних результатів у боротьбі з корупцією, причому без створення окремих, спеціалізованих антикорупційних органів. Ключовим фактором успіху стала жорстка політична воля керівництва країни викоринити хабарництво як систему – ця воля з'явилася після краху радянської моделі та здобуття незалежності. Перехід естонської мови до статусу єдиної офіційної мови призвів до втрати посад багатьма російськомовними мігрантами, які обіймали керівні посади в радянській системі; на їхнє місце прийшли молоді, енергійні естонці, що практично повністю зруйнувало старі, корумповані радянські мережі, які трималися на особистих зв'язках і круговій поруці. Додатковим чинником стало швидке економічне відновлення, яке дозволило забезпечити державним службовцям гідний, конкурентоспроможний рівень заробітної плати, що зробило хабарництво менш привабливим. Наразі обов'язок боротьби з корупцією в Естонії покладено на відповідне бюро у складі Центральної кримінальної поліції, яке підпорядковується Міністерству внутрішніх справ; це бюро разом із підрозділом внутрішньої безпеки того самого міністерства здійснює діяльність із попередження, виявлення та розслідування корупційних діянь, діючи в межах загальної правоохоронної системи.

На противагу естонській моделі, досвід Болгарії показує, що зовнішній тиск може стати вирішальним чинником. У цій країні антикорупційна реформа стала можливою значною мірою завдяки постійному тиску з боку Європейського Союзу, який навіть відмовлявся надавати фінансування через нерозв'язані корупційні проблеми. Це змусило місцевий антикорупційний орган отримати реальні

повноваження для проведення розслідувань, а не залишатися декоративним утворенням. Водночас цей приклад ілюструє, що саме по собі створення антикорупційних органів, навіть за наполяганням міжнародних партнерів, ще не гарантує викорінення корупції. Успішна боротьба можлива й без окремих спеціалізованих органів, як показала Естонія, але для цього потрібні інші, не менш жорсткі механізми.

Особливу увагу заслуговує досвід Грузії, який багато експертів вважають унікальним і дуже успішним, а головне – потенційно адаптованим у країнах з аналогічними проблемами, зокрема в пострадянських державах. Грузія обрала радикальну, навіть шокову стратегію протидії корупції. Вона полягала у максимально можливому зменшенні ролі держави в регулюванні суспільних та економічних процесів. Головною метою було докорінне, а не поступове покращення інвестиційного клімату, стимулювання приватного сектора, створення умов для економічного зростання. Логіка цього підходу була простою, але жорсткою: менше держави – менше можливостей для корупції. Він передбачав радикальне скорочення державного апарату, максимальне роздержавлення власності (приватизацію всього, що можна приватизувати), глибоке реформування податкової та митної систем (спрощення, зменшення кількості податків, лібералізація), а також створення вільних економічних зон з пільговим режимом.

Періодом кардинального реформування та різкого скорочення рівня корупції в Грузії вважається 2003 рік – час після Революції троянд, коли до влади прийшло нове, реформаторське керівництво. Стратегічні документи та нормативно-законодавчі акти розроблялися на основі вивчення досвіду багатьох країн, зокрема Італії, Нової Зеландії, Великої Британії, за активної участі консультантів від міжнародних фінансових організацій – Світового банку, Міжнародного валютного фонду, USAID. Відмінною особливістю грузинської антикорупційної моделі є відсутність спеціального незалежного органу для боротьби з корупцією, а також окремого органу для розробки антикорупційної політики. Це свідоме рішення, яке

ґрунтувалося на ідеї, що боротьба з корупцією не має бути відокремленою функцією – вона має бути інтегрована в діяльність усіх гілок влади та правоохоронних органів.

Антикорупційна Рада Грузії, створена у 2008 році виключно для координації дій та моніторингу виконання антикорупційних заходів, не має власного штату, бюджету чи слідчих повноважень. Її члени можуть бути відкликані урядом у будь-який час, що робить їх політично залежними. Функції секретаріату Ради виконує аналітичний департамент Міністерства юстиції, в якому працює лише 16 співробітників. Очолює Раду особисто міністр юстиції. Антикорупційна політика реалізується на основі Антикорупційної стратегії, Плану дії та відповідних норм Кримінального кодексу. Стратегія концентрується на шести ключових пріоритетних сферах: створення ефективного та добросовісного державного сектора; забезпечення конкурентоспроможного та прозорого приватного сектора; вдосконалення системи правосуддя, її незалежності та ефективності; приведення антикорупційного законодавства у відповідність до найкращих міжнародних стандартів; посилення превентивних механізмів запобігання корупції, а не лише боротьба з її наслідками; вдосконалення механізму фінансування політичних партій та виборчих кампаній, який часто є джерелом політичної корупції.

У Франції, як зазначає Я. Ю. Швидкий, ще у 1993 році була заснована Центральна служба з боротьби з корупцією. Ключові функції цієї служби включають централізацію та аналіз усієї інформації, необхідної для попередження та виявлення фактів як активної, так і пасивної корупції (хабарництво, протекціонізм, незаконне збагачення). Вона також надає кваліфіковану допомогу судово-слідчим органам, які ведуть справи про корупцію, оскільки ці справи часто є складними, заплутаними та потребують спеціальних знань. Служба інформує Прокурора республіки про початок розслідувань. Французьке законодавство містить цілу низку нормативних актів, спрямованих проти корупції, особливо у сфері фінансових зловживань та відмивання грошей. Наприклад, закон 1990 року зобов'язує всі кредитні установи (банки) проявляти особливу увагу до капіталів,

пов'язаних з організованою злочинністю, зокрема, виявляти операції, пов'язані з фальсифікацією чеків та векселів, а також інші підозрілі транзакції.

У Федеративній Республіці Німеччина, як доводить С. О. Франков, взагалі відсутній єдиний, централізований антикорупційний орган на загальнонаціональному рівні. Відповідно до федеративного устрою, основна відповідальність за боротьбу з корупцією покладена на землі. Проте роль спеціалізованого антикорупційного органу, необхідність якого передбачена низкою міжнародних конвенцій, фактично виконують спеціалізовані прокуратури з боротьби з корупцією, які досить плідно працюють в окремих регіонах (землях) Німеччини. Ці прокуратури мають вузьку спеціалізацію, тісно співпрацюють з іншими правоохоронними органами та здатні ефективно розслідувати складні корупційні схеми.

Багато експертів вважають, що найбільш ефективною є система політичних і правових механізмів боротьби з корупцією в Італії. Ця система характеризується налагодженою, тісною взаємодією між державними установами різного рівня та громадськими організаціями, які виконують важливу контрольну функцію. Парламент Італії заснував спеціальну Генеральну Раду з боротьби з організованою злочинністю – дорадчий та координаційний орган. Поряд з нею на регіональному рівні діють окружні управління з боротьби з організованою злочинністю та мафією, які мають слідчі повноваження. А на загальнонаціональному рівні створено Державне управління (Національне управління) з боротьби з мафією, яке координує роботу всіх нижчестоящих органів.

Таким чином, Національне управління з боротьби з організованою злочинністю та мафією, окружні управління, а також оперативно-слідчі підрозділи складають багатофункціональну, розгалужену, спеціалізовану систему, що поєднує оперативні, слідчі та інформаційно-аналітичні елементи, спрямовані на протидію не просто корупції, а організованій злочинності в її найбільш небезпечних формах. Важливо, що запобігання злочинності в Італії здійснюється не лише

правоохоронними, але й виконавчими органами влади на всіх рівнях, які є підзвітними парламенту – і це багато хто вважає продуктивним підходом. Хоча корупцію в Італії не ліквідовано повністю (що, мабуть, неможливо в жодній країні), її масштаби та характер зазнали суттєвих якісних змін. Найбрутальніші мафіозні явища, такі як регулярні замовні вбивства суддів і прокурорів, які вели справи проти мафії, відійшли в минуле, а загальна атмосфера в суспільстві значно покращилася, люди перестали сприймати корупцію як норму.

Швеція вже багато років посідає одне з перших місць серед держав, найменш уражених корупцією, за всіма міжнародними рейтингами. У цій країні діє надзвичайно ефективний громадський контроль за діяльністю як державного, так і приватного секторів, де провідну роль відіграють незалежні засоби масової інформації, релігійні організації (церква) та, найголовніше, сама громадська думка. Остання здатна створити настільки негативний імідж посадовцю чи бізнесмену, якого запідозрили в корупції, що це змушує одних йти у відставку, а інших – втрачати ділову репутацію та довіру партнерів, що є іноді важчим покаранням, ніж судовий вирок. Подібне культивування суспільної нетерпимості до корупції, разом із потужним громадським контролем за владними структурами, характерне також для Швейцарії, Нідерландів, Сполучених Штатів Америки, Франції, Польщі.

Зокрема, у Швеції незалежний моніторинг рівня корумпованості здійснюють дві ключові громадські організації. «Демократичний аудит», створений у 1994 році, об'єднує провідних політологів, економістів та соціологів і регулярно вивчає стан демократичних свобод, якість публічного управління та актуальні питання протидії корупції. Ще раніше, у далекому 1923 році, був заснований «Інститут проти хабарів». Отримуючи фінансування від бізнес-організацій та Стокгольмської торгової палати (що гарантує його незалежність від держави), останніми роками Інститут зосереджує увагу на детальному роз'ясненні громадянам тонкощів антикорупційного законодавства, навчанні їх, як розпізнати корупційні ризики та як законно на них реагувати.

Антикорупційна політика в Ізраїлі ґрунтується на цікавій системі «певного дублювання моніторингу» за потенційними корупційними діями. Цю функцію здійснює одразу кілька різних, незалежних одна від одної структур: урядові організації (наприклад, комісії з етики при міністерствах), спеціальні підрозділи поліції, що спеціалізуються на економічних та корупційних злочинах, відомства Державного контролера (якому за законом гарантована повна незалежність від будь-яких державних міністерств та політичних партій), а також потужні громадські організації, як-от «Відомство за чистоту уряду».

Сінгапурська антикорупційна політика вражає своїми успіхами і слугує зразком для наслідування для багатьох країн, що розвиваються. Уряд цієї мікродержави швидко усвідомив, що самі по собі передбачені законом покарання будуть неефективними без дієвого, неупередженого правозастосування, без органу, який не боїться нікого, крім закону. Відповіддю на цей виклик стало створення ще в 1952 році Бюро з розслідування випадків корупції (БРВК) – універсального, потужного антикорупційного агентства. Назва Бюро в перекладі з китайської мови дослівно означає «Бюро з розслідування заразної жадібності», що добре відображає його ставлення до корупції як до хвороби. БРВК є спеціалізованим органом боротьби з корупцією, якому надано не лише політичну, але й оперативну та функціональну самостійність.

На основі проведеного порівняльного аналізу досвіду різних країн у боротьбі з корупцією стає очевидним, що не існує і не може існувати єдиної, універсальної моделі, яка була б однаково ефективною для всіх держав. Успішні стратегії варіюються дуже широко: від створення потужних, незалежних, спеціалізованих органів з широкими повноваженнями (як у Сінгапурі чи Італії) до акценту на політичній волі та системному руйнуванні корумпованих еліт і мереж без створення окремих антикорупційних інституцій (як в Естонії). Деякі країни зосередилися на радикальній дерегуляції та мінімізації ролі держави як інституції, яка розподіляє ресурси (Грузія). Інші роблять головний акцент на громадському контролі,

прозорості, відкритості та формуванні в суспільстві атмосфери нетерпимості до корупції (скандинавські країни, Швеція). А ще інші борються з корупцією в контексті боротьби з організованою злочинністю, створюючи складні, багаторівневі системи спеціалізованих органів (Італія). Ключові елементи, підходи та результативність цих моделей систематизовано у зведеній таблиці 1.5, яка дозволяє наочно порівняти різні стратегії.

Таблиця 1.5

Порівняльний аналіз антикорупційної політики обраних країн

Країна	Ключова стратегія та особливості	Антикорупційний орган	Основні інструменти та результати
Естонія	Радикальне руйнування старих корумпованих мереж (після розпаду СРСР) і політична воля. Швидке відновлення економіки та високі зарплати держслужбовцям.	Спеціалізоване бюро у складі Центральної кримінальної поліції МВС.	Успішна боротьба без створення окремого незалежного агентства. Зруйнування радянських корупційних зв'язків.
Грузія	Радикальне зменшення ролі держави в регулюванні суспільних процесів. Акцент на покращенні інвестиційного клімату та розвитку приватного сектора.	Відсутній єдиний незалежний орган. Функції моніторингу виконує Антикорупційна Рада Грузії (з мінімальним штатом і під керівництвом міністра юстиції).	Скорочення держапарату, масове роздержавлення, реформи митної та податкової систем. Унікальний успіх у подоланні низової корупції.
Сінгапур	Принцип невідворотності та суворості покарання за умови ефективного правозастосування. Побудова системи на послідовності та строгості.	Бюро з розслідування випадків корупції (БРВК) – незалежне, політично самостійне універсальне агентство.	Закон «Про запобігання корупції» (1960 р.) як основа. Боротьба в державному і приватному секторах. Швидка та тверда дія.
Ізраїль	Система «дублюючого моніторингу» та соціальних стимулів/жорстких покарань.	Урядові організації, спецпідрозділи поліції, Відомство Державного контролера, громадські організації.	Майже повна відсутність низової корупції. Максимальна шкода репутації замішаних осіб.

Продовження таблиці 1.5

Швеція	Висока прозорість та ефективний громадський контроль (ЗМІ, церква, громадська думка). Культивування нетерпимості до корупції.	Відсутній єдиний орган. Незалежний моніторинг здійснюють громадські організації («Демократичний аудит», «Інститут проти хабарів»).	Один із найнижчих рівнів корупції у світі. Громадська думка є потужним інструментом покарання (відставки, втрата довіри).
Німеччина (ФРН)	Децентралізований підхід, спрямований на інтеграцію механізмів.	Відсутній єдиний федеральний орган. Функцію виконують спеціалізовані прокуратури окремих регіонів (земель).	Ефективна робота регіональних спеціалізованих прокуратур.
Італія	Тісна взаємодія державних установ і громадських організацій. Акцент на боротьбі з організованою злочинністю та мафією.	Генеральна Рада з боротьби з організованою злочинністю, окружні управління, Державне управління з боротьби з мафією.	Створення системи багатофункціональних оперативних та слідчих елементів. Суттєве зниження впливу мафіозних явищ у суспільстві.

Джерело: Сформовано автором на основі джерел [54;86;102]

Аналіз міжнародного досвіду у боротьбі з корупцією, зокрема прикладів Естонії, Грузії та Сінгапуру, дозволяє зробити однозначний висновок: найважливішим чинником для успіху є наявність сильної та непохитної політичної волі державного керівництва країни. Таким чином, успіх у боротьбі з корупцією вимагає не просто створення нових органів, а глибокої системної трансформації, керованої політичним лідерством, що прагне до законності та прозорості.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Еволюція антикорупційного законодавства України

Корупція належить до тих суспільних явищ, які супроводжують розвиток людства протягом усієї його історії, тому жодна держава світу не може вважатися повністю захищеною від її проявів. Для протидії цьому негативному феномену країни розробляють власні моделі та механізми боротьби, що передбачають прийняття спеціалізованих нормативно-правових актів, а також створення уповноважених інституцій. Сукупність таких заходів формує так звану антикорупційну систему держави.

Для України проблема корупції набула особливої актуальності після проголошення незалежності. Формування ефективної антикорупційної політики стало одним із пріоритетних напрямів державотворення, оскільки корупція перетворилася на серйозну загрозу функціонуванню публічного управління, забезпеченню принципу верховенства права, розвитку економіки та зміцненню обороноздатності держави. Сучасна антикорупційна політика України базується на поєднанні національного законодавства, діяльності спеціалізованих органів та виконанні міжнародних зобов'язань, насамперед тих, що пов'язані з європейською інтеграцією.

Упродовж років незалежності в Україні було сформовано значний комплекс нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції. Їх розвиток відображає поступову трансформацію підходів держави до розуміння сутності корупційних ризиків та шляхів їх мінімізації. Дослідження еволюції законодавства дозволяє простежити основні закономірності становлення

вітчизняної антикорупційної правової системи та визначити її характерні особливості.

Процес формування антикорупційної політики в Україні характеризувався значною складністю та неоднозначністю. Його перебіг безпосередньо залежав від політичних процесів, що відбувалися в державі, а така залежність часто негативно впливала на ефективність реформування відповідної сфери.

Після розпаду Радянського Союзу Україна як незалежна держава зіткнулася з численними системними проблемами у сфері державного управління. Однією з найбільш гострих серед них стала корупція, яка поступово проникла в різні сфери суспільного життя та стала серйозним викликом для функціонування правової системи. Розвиток антикорупційного законодавства відбувався поетапно, а зміна підходів до протидії корупції визначалася політичною ситуацією, необхідністю виконання міжнародних зобов'язань, зокрема у контексті європейської інтеграції, а також суспільним запитом на підвищення прозорості діяльності органів влади.

Початок становлення антикорупційного законодавства України припадає на 1990-ті роки. На початковому етапі державотворення основна увага приділялася формуванню інститутів державної влади та розробці конституційних засад функціонування держави, тому питання боротьби з корупцією не належало до першочергових. Водночас швидке поширення корупційних практик та посилення впливу фінансово-промислових груп на економічні процеси зумовили необхідність законодавчого реагування [46].

На думку М. Грищука, перші спроби протидії корупції ґрунтувалися переважно на адміністративно-командних методах [21, с. 58]. Такий підхід знайшов відображення в низці президентських указів, зокрема в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» від 21 липня 1994 року [94] та Указі «Питання посилення боротьби з корупцією та іншими злочинами у сфері економіки» від 27 серпня 1994 року [93]. Важливим нормативним

підґрунтям також став Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року [38].

Логічним результатом зазначених заходів стало ухвалення у 1995 році першого спеціалізованого антикорупційного нормативно-правового акта – Закону України «Про боротьбу з корупцією» [31].

Зазначений закон заклав правові основи державної політики у сфері протидії корупції та став першим комплексним документом, який регулював відповідні правовідносини. На законодавчому рівні було визначено поняття корупції як використання посадовою особою службових повноважень з метою отримання особистої вигоди. Крім того, документ встановлював відповідальність за такі правопорушення, як зловживання владою, одержання неправомірної вигоди та незаконне сприяння окремим особам чи організаціям [31].

До найбільш вагомих нововведень закону належало визначення кола суб'єктів корупційних правопорушень, а також запровадження обмежень щодо отримання подарунків, поєднання державної служби з підприємницькою діяльністю та використання службової інформації у власних інтересах.

Попри важливе значення цього нормативного акта, його ефективність залишалася обмеженою. Закон був орієнтований переважно на реагування на вже вчинені правопорушення, а не на їх попередження. Водночас контрольні механізми були недостатньо дієвими, що дозволяло багатьом посадовцям уникати відповідальності. Зокрема, запроваджене декларування доходів не супроводжувалося ефективною системою перевірки поданих відомостей, унаслідок чого значна частина положень мала декларативний характер. Додатковим фактором стала відсутність реформування правоохоронної та судової систем, які фактично продовжували функціонувати за моделями, успадкованими від радянського періоду.

Таким чином, Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року став важливим етапом у становленні національного антикорупційного законодавства, однак через низку концептуальних і практичних недоліків не забезпечив суттєвого

скорочення масштабів корупційних проявів. Ключові закони, що були прийняті для відновлення антикорупційних механізмів, наведені нами в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові Закони 2021 року для відновлення антикорупційних механізмів

Сфера впливу	Закон	Ключові положення та вплив	Джерело
НАЗК та Декларування (Відновлення Повноважень)	Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України...»	Відновлено повноваження НАЗК щодо контролю, перевірки декларацій посадовців та моніторингу їхнього способу життя. Посилено механізм контролю за фінансуванням політичних партій.	[35]
Кримінальна Відповідальність	Інший закон з аналогічною назвою (Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України...)	Відновлено кримінальну відповідальність за недостовірне декларування (стаття 366 2 КК України) та неподання декларації (стаття 366 3 КК України). Встановлено суворіші санкції, включно з можливістю позбавлення волі.	[33]
ВАКС (Процедурне Посилення)	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя...»	Забезпечено передачу всіх апеляційних скарг у справах НАБУ та САП виключно до ВАКС. Це запобігло розгляду цих справ у судах загальної юрисдикції та підвищило ефективність процедур у ВАКС.	[79]
ВАКС (Повноваження та Активи)	Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень»	Посилено повноваження ВАКС для ефективної роботи над корупційними справами на вищих рівнях. Удосконалено процедури конфіскації незаконно набутих активів.	[40]

На сьогоднішній день в Україні сформовано доволі розгалужену та об'ємну нормативно-правову базу у сфері протидії корупції, що свідчить про створення достатньо надійного підґрунтя для успішної та ефективної боротьби з цим негативним явищем. Цей фундамент формувався поступово, протягом тривалого періоду, вбираючи в себе як внутрішні напрацювання, так і міжнародний досвід, і наразі він дозволяє говорити про наявність системних, а не точкових інструментів впливу.

Серед головних досягнень цього непростого та тривалого шляху можна виокремити кілька ключових позицій. По-перше, це створення комплексних законодавчих та інституційних механізмів, спрямованих на боротьбу з корупцією. До них належать, зокрема, закони про електронне декларування доходів та майна публічних службовців, а також закони, що регулюють діяльність спеціалізованих антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду, Національного агентства з питань запобігання корупції. По-друге, це реалізація важливих ініціатив, спрямованих на підвищення прозорості та відкритості влади, зокрема запровадження системи публічних закупівель «Prozorro», відкриття доступу до реєстрів державного майна, цифровізація багатьох публічних послуг через портал «Дія».

Незважаючи на досягнутий прогрес, ключовим стратегічним завданням для України на найближчу та середньострокову перспективу залишається забезпечення стабільності та реальної, а не декларативної, незалежності всієї антикорупційної інституційної структури. Не менш важливим є подальше посилення як превентивних (спрямованих на запобігання корупції), так і каральних (спрямованих на невідворотність покарання за вчинені діяння) заходів у цій сфері.

2.2 Результати реалізації державних антикорупційних програм та їх вплив на зменшення рівня корупції

Упродовж останніх років антикорупційна політика в Україні зазнала суттєвих трансформацій. Ці зміни були пов'язані одразу з кількома групами факторів: з одного боку, з внутрішніми потребами реформування державного апарату, підвищення ефективності публічного управління; з іншого боку – із зовнішніми викликами, зокрема з євроінтеграційним курсом України та жорсткими вимогами міжнародних партнерів, а також з необхідністю зміцнення інституційної спроможності держави в умовах повномасштабної війни, коли корупція стає прямою загрозою національній безпеці та обороноздатності. Антикорупційні програми держави поступово стали одним із ключових напрямів модернізації публічного управління та забезпечення прозорості державних процесів. Ефективність цих програм має прямий вплив на низку критичних показників: рівень довіри громадян до влади, інвестиційну привабливість країни, якість публічних послуг, а також на стійкість та легітимність демократичних інститутів загалом. Саме тому системний аналіз результатів реалізації державних антикорупційних програм набуває особливої актуальності, оскільки він дозволяє оцінити реальні зміни (а не лише декларації), виявити проблемні аспекти, які потребують першочергового вирішення, та визначити пріоритети подальших реформ на основі фактичних даних, а не припущень.

Експертні дослідження, проведені у 2023 році вітчизняними аналітичними центрами, дають змогу сформулювати комплексне, багатовимірне уявлення про те, наскільки результативними виявилися державні кроки у сфері протидії корупції. Загальна оцінка ефективності державної антикорупційної політики за останні два роки демонструє, що суспільно-професійні групи (експерти, представники громадських організацій, науковці, журналісти) сприймають її доволі неоднозначно, хоча й визнають наявність певних позитивних зрушень, особливо інституційного

характеру. Так, 31 відсоток експертів вважають політику держави в цій сфері ефективною (або дуже, або частково), тоді як про її неефективність заявили 19 відсотків опитаних. Проте найбільш показовим і, можливо, найбільш точним є те, що 48 відсотків експертів займають проміжну, виважену позицію, зазначаючи, що антикорупційні заходи інколи бувають ефективними, а інколи – ні. Це свідчить не про відсутність змін, а про їхню нерівномірність, про різний рівень результативності діяльності окремих інституцій, а також про те, що успіхи часто не мають системного, всеохопного характеру.

Цікавими та показовими є відмінності між оцінками так званих «практиків» – представників державних інституцій, які безпосередньо займаються реалізацією антикорупційної політики, – та «теоретиків» – експертів громадського сектору, незалежних аналітиків та дослідників. «Практики» оцінюють політику держави значно вище: 9 відсотків з них вважають її дуже ефективною, а 28 відсотків – дещо ефективною. Натомість серед «теоретиків» рівень довіри є суттєво нижчим: лише 2 відсотки оцінюють політику як дуже ефективну, а 22 відсотки – як дещо ефективну. Це підтверджує існування певного інституційного розриву між реальними виконавцями політики та незалежними дослідниками. Причини такого розриву можуть бути різними: різний доступ до внутрішньої, непублічної інформації, різне бачення інституційних процесів, різні критерії оцінювання результативності (наприклад, для державних службовців важливим є сам факт виконання планових показників, а для експертів – реальний вплив на рівень корупції), а також, можливо, різний рівень скепсису або, навпаки, лояльності до державних інституцій.

Важливою складовою оцінювання ефективності державних антикорупційних програм є детальний аналіз роботи окремих уповноважених органів, оскільки загальна оцінка політики часто складається з оцінок її ключових виконавців. За результатами опитувань, серед усіх антикорупційних інституцій найбільш позитивно сприймаються ті, що складають ядро системи: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Вищий антикорупційний суд (ВАКС),

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП). Конкретні показники ефективності, на думку експертів, є такими: діяльність НАБУ вважають ефективною 67 відсотків опитаних; діяльність ВАКС – 59 відсотків; діяльність НАЗК – 64 відсотки; діяльність САП – 54 відсотки. Ці інституції фактично стали стрижнем, ядром антикорупційної реформи, зумівши за останні роки продемонструвати відносну (хоча й не абсолютну) незалежність від політичного впливу та здатність формувати нові, більш професійні практики боротьби з корупцією, орієнтовані на верховенство права, належні стандарти доказування та європейські принципи. Їхня робота сприяла розслідуванню цілої низки резонансних справ (включаючи справи проти високопосадовців), забезпеченню належного захисту викривачів корупції, автоматизації процесів декларування, а також створенню важливих передумов для підвищення загальної прозорості державних процедур.

Водночас інші органи, які також наділені повноваженнями у сфері протидії корупції, отримали значно нижчі оцінки ефективності, що свідчить про глибокі системні проблеми. Так, позитивно роботу Державного бюро розслідувань (ДБР) оцінили лише 24 відсотки респондентів; діяльність Національної поліції України – лише 16 відсотків; а діяльність Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА) – лише 13 відсотків. Ще нижчі оцінки отримали органи місцевого самоврядування та суди загальної юрисдикції – лише 8 та 5 відсотків відповідно. Такий розрив в оцінках свідчить про те, що ефективність боротьби з корупцією критично залежить від якості внутрішнього управління, кадрової політики, ресурсного забезпечення та реальної інституційної спроможності, якої бракує багатьом державним органам.

Інтегральна оцінка ефективності антикорупційної діяльності, побудована на 5-бальній шкалі (від 1 – дуже погано, до 5 – дуже добре), також підтверджує наявність суттєвих диспропорцій у результативності роботи різних інституцій. Найвищі бали отримали вже згадані органи: НАБУ – 3,82 бала, ВАКС – 3,71 бала,

НАЗК – 3,69 бала, САП – 3,56 бала. Лише ці чотири інституції перетнули умовну позначку «середнього» рівня ефективності (тобто 3 бали). Натомість найнижчу оцінку отримала АРМА – лише 2,3 бала. Діяльність цього агентства вже тривалий час викликає значні зауваження як серед експертів, так і серед широкої громадськості через непрозорість, неефективність управління конфіскованими активами та численні скандали. Особливо показовим є порівняння експертних оцінок із громадською думкою: пересічні громадяни та представники бізнесу схильні оцінювати діяльність антикорупційних інституцій значно гірше, ніж експерти. Це свідчить про слабку комунікацію держави з громадськістю, про низьку поінформованість людей про реальні результати роботи, а також про те, що інституційна довіра, яка є критично важливою для легітимності будь-яких реформ, продовжує залишатися ключовою, донедавна нерозв'язаною проблемою.

Оцінювання незалежності антикорупційних органів є не менш важливою складовою аналізу результативності державних програм, ніж оцінювання їхньої безпосередньої ефективності. Адже незалежний орган може бути неефективним, але залежний орган ефективним бути не може в принципі – він завжди буде інструментом вибіркового правосуддя. За критерієм незалежності інституції умовно поділяються на два блоки. До першого блоку належать органи, діяльність яких експерти оцінюють як «переважно незалежну»: це ВАКС (67 відсотків опитаних вважають його незалежним або переважно незалежним), НАЗК та НАБУ (по 62 відсотки), САП (55 відсотків). Ці чотири органи формують те ядро незалежних інституцій, які на сьогодні є спроможними виконувати свої функції без критичного, деструктивного зовнішнього тиску з боку політичних або фінансово-промислових груп. До другої категорії належать органи, незалежність яких оцінена значно нижче: це ДБР, Національна поліція та АРМА, де частка респондентів, які вважають їх незалежними або переважно незалежними, не перевищує 22 відсотків. Така ситуація свідчить про нагальну необхідність посилення інституційної автономії цих органів, глибокого реформування кадрової політики (включно з прозорими

конкурсами на керівні посади), розвитку дієвих механізмів внутрішнього контролю, а також підвищення прозорості їхньої діяльності для громадськості.

Загалом, аналіз результатів реалізації державних антикорупційних програм дає підстави стверджувати, що антикорупційна реформа в Україні має суперечливий, «змішаний» характер. З одного боку, окремі інституції (передусім «велика четвірка» – НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК) демонструють значний, визнаний як українськими, так і міжнародними експертами прогрес. Вони стали прикладом успішної інституційної трансформації. З іншого боку, інституційна слабкість, нерівномірність ефективності, низька довіра з боку громадян та недостатня автономність значної частини органів продовжують стримувати реальні, відчутні для суспільства зміни. Корупція не переможена, вона трансформується, мігрує в ті сфери, де контроль слабший.

Для того, щоб підвищити результативність державних антикорупційних програм, необхідно забезпечити комплексний, системний підхід, який би охоплював кілька ключових напрямів одночасно. Це, по-перше, подальше інституційне зміцнення органів боротьби з корупцією, гарантування їхньої фінансової та операційної незалежності. По-друге, створення дієвих, а не формальних, механізмів моніторингу та оцінювання їхньої діяльності, бажано за участі громадськості. По-третє, посилення кадрового потенціалу, підвищення зарплат та соціальних гарантій для добросовісних працівників. По-четверте, подальший розвиток цифрових інструментів, які мінімізують безпосередній контакт людини з чиновником, а отже – зменшують можливості для вимагання хабарів. По-п'яте, забезпечення невідворотності покарання для всіх, без винятку, хто вчинив корупційне правопорушення, незалежно від посади чи політичного впливу. І, по-шосте, підвищення довіри громадськості через максимальну відкритість, прозорість антикорупційних процесів, а також через чітку комунікацію досягнень. У період війни ці завдання набувають особливої, критичної ваги, адже корупція в умовах війни стає загрозою не лише економічній стабільності чи інвестиційному клімату, а

безпосередньо – національній безпеці та обороноздатності держави, життю та здоров'ю військовослужбовців і цивільного населення.

Пріоритети державної антикорупційної політики на найближче майбутнє визначаються, зокрема, на основі опитувань антикорупційних експертів. Найбільш ефективними напрямками для реального зменшення рівня корупції, на їхню думку, є три ключові позиції. По-перше, це забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні діяння – цей варіант обрали 47 відсотків опитаних. По-друге, це реформування системи правосуддя в цілому, зокрема створення незалежної судової гілки влади – також 47 відсотків. І по-третє, це автоматизація процедур надання державних послуг та регулювання діяльності бізнесу (тобто максимальне усунення людського фактора) – цей варіант обрали 45 відсотків респондентів. Цікаво, що представники-«практики» (державні службовці) надають пріоритет саме автоматизації процедур (52 відсотки), що, ймовірно, відображає їхній безпосередній досвід у впровадженні цифрових інструментів, таких як система публічних закупівель «Prozorro», системи реєстрації бізнесу та отримання адміністративних послуг через портал «Дія».

Серед позитивних подій, які справили значний вплив на формування експертної думки, варто виділити такі. По-перше, це збереження функціонування антикорупційної інфраструктури в умовах повномасштабної війни, що стало сигналом про незворотність антикорупційних реформ. По-друге, це затвердження нової Антикорупційної стратегії та Державної програми з її реалізації на 2023–2025 роки. По-третє, це відновлення електронного декларування для публічних службовців після певної паузи, а також подальша цифровізація низки інших процедур. Значним досягненням стала також часткова інтеграція військових закупівель у систему «Prozorro», що, попри певні обмеження, дозволило знизити рівень маржинальності закупівельних цін та зробити їх більш прозорими. Позитивно експерти відзначають також ухвалення рішення про виплату винагород викривачам корупції (що є потужним стимулом), запуск спеціального порталу для

викривачів, збільшення кількості обвинувальних вироків, ухвалених Вищим антикорупційним судом, а також випадки затримання корупціонерів на високих посадах (включно з керівництвом судової гілки влади).

Водночас серед негативних подій, які підірвали довіру до антикорупційної реформи, експерти виокремлюють, насамперед, гучні корупційні скандали в оборонній сфері. Вони значно вплинули на зменшення довіри до всієї системи публічних закупівель і до влади загалом. Крім того, до негативних факторів відносять випадки корупції під час розподілу гуманітарної допомоги та благодійних коштів, а також тиск на бізнес з боку правоохоронних органів (передусім Бюро економічної безпеки та Державного бюро розслідувань). Справа про затримання керівника Верховного Суду Князева викликає суперечливі оцінки: частина експертів розцінює це як позитивну, довгоочікувану подію, яка демонструє, що навіть «недоторканні» можуть понести відповідальність; інші ж, навпаки, розцінюють це як сигнал про глибокі системні проблеми в усій судовій системі, а не як доказ її очищення.

Індекс поширеності корупції, який вимірюється за різними сферами діяльності, демонструє високий рівень ризиків у цілому ряді сфер. Найбільш корумпованими, за оцінками експертів та бізнесу, є: митниця, прикордонний контроль, діяльність правоохоронних органів (патрульна поліція, слідчі), судова система, військові закупівлі, управління державними та комунальними підприємствами, публічні закупівлі (загалом, не лише військові), а також земельні відносини та містобудування. Для прикладу, митниця для суб'єктів господарювання має індекс поширеності корупції 4,23 за 5-бальною шкалою (де 5 – максимальна поширеність), а публічні закупівлі для оборонних потреб – 4,04. Найнижчі значення індексу спостерігаються у сфері адміністративних послуг (реєстрація бізнесу, отримання довідок) та соціальної допомоги, що свідчить про позитивні результати реформ у Центрах надання адміністративних послуг (ЦНАПах) та загальної цифровізації цих послуг, яка мінімізує контакт з чиновником.

Таким чином, проведений аналіз ефективності державних антикорупційних програм свідчить про безсумнівний прогрес у діяльності окремих, ключових інституцій, про запровадження важливих цифрових та процедурних інновацій, а також про часткове підвищення незалежності антикорупційних органів. Водночас, системні проблеми – такі як високий рівень корупції в оборонних закупівлях, у сфері гуманітарної допомоги, а також недостатньо ефективна, а іноді й відверто деструктивна робота низки інших державних органів (ДБР, Національна поліція, АРМА) – залишаються вагомими, донедавна нерозв'язаними викликами. Подальша реалізація державних антикорупційних програм має базуватися на комплексному підході, який органічно поєднує подальшу цифровізацію, гарантування незалежності всіх, а не лише окремих, органів, ефективний незалежний нагляд за їхньою діяльністю, а також безумовну невідворотність покарання за будь-які корупційні правопорушення, незалежно від статусу винної особи.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1 Основні проблеми та суперечності у реалізації антикорупційної політики

Ефективна протидія корупції неможлива без комплексного та системного осмислення її природи, причин виникнення та механізмів самовідтворення, особливо якщо брати до уваги специфіку українських суспільно-політичних реалій, які суттєво відрізняються від умов, у яких формувалися антикорупційні моделі розвинених демократій. У межах так званого «українського зразка» корупція набуває рис явища саме кризового типу. Це означає, що вона виникає й функціонує не як ізольована, випадкова девіація, яку можна подолати точковими заходами, а як структурний, органічно вбудований елемент системної кризи суспільства, що охоплює всі сфери життя – економічну, політичну, соціальну, правову та морально-етичну. Корупція такого типу формується на перетині декількох потужних негативних факторів: хронічної економічної нестабільності, інституційної слабкості та фрагментації держави, вкрай низького рівня довіри громадян до владних інституцій (яка часто падає до нуля), а також глибокої деформації політичної й правової культури населення, коли закони сприймаються не як безумовний імператив, а як перешкода, яку можна обійти або подолати за допомогою неформальних домовленостей.

Характерною особливістю кризової корупції, яка відрізняє її від «залишкової» корупції в розвинених країнах, є її здатність до самовідтворення та дивовижна здатність адаптуватися до будь-яких реформаторських змін, які пропонуються згори. Навіть за умов ухвалення прогресивних, з європейської точки зору,

законодавчих актів, створення спеціалізованих антикорупційних органів, наділених широкими повноваженнями, та формального посилення кримінальної відповідальності за корупційні діяння, усталені корупційні практики здатні не лише зберігатися, але й успішно трансформуватися, набуваючи нових, більш витончених і прихованих форм. Це явище пояснюється тим, що корупція в суспільстві, яке перебуває в стані хронічної кризи, починає виконувати важливу компенсаторну функцію. Вона фактично заповнює ті численні прогалини та «сірі зони», де держава – через свою слабкість, корумпованість, неефективність або просто відсутність ресурсів – виявляється неспроможною забезпечити ні ефективне, ні справедливе, ні своєчасне публічне управління. Інакше кажучи, для багатьох громадян і бізнесменів у таких умовах корупція стає не стільки злом, скільки вимушеним, раціональним інструментом виживання або ведення справ.

Для того, щоб глибше проаналізувати складну, багат шарову структуру цієї кризової корупції, доцільно виділити декілька основних рівнів її прояву, які відрізняються за механізмами, суб'єктами, масштабами наслідків та, відповідно, потребують різних інструментів для подолання. Ці рівні узагальнено та систематизовано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні прояву корупції кризового типу та їх характеристики

Рівень	Характеристика	Типові прояви	Суспільні наслідки
Індивідуальний	Адаптивна поведінка громадян у кризових умовах	Побутові хабарі, «прискорення» адміністративних процедур	Нормалізація корупції, зниження правосвідомості
Інституційний	Системні вади державних органів	Зловживання дискреційними повноваженнями, непрозорі процедури	Втрата довіри до влади
Структурний	Деформація соціального порядку	Корупція як альтернатива легальним механізмам	Блокування реформ
Ціннісний	Деградація політичної культури	Толерантність до корупції	Відтворення кризового стану

Джерело: сформульовано автором на основі: [51]

Корупція кризового типу функціонує за принципом замкненого кола, де соціальна нестабільність та інституційна слабкість взаємно підсилюють одна одну.

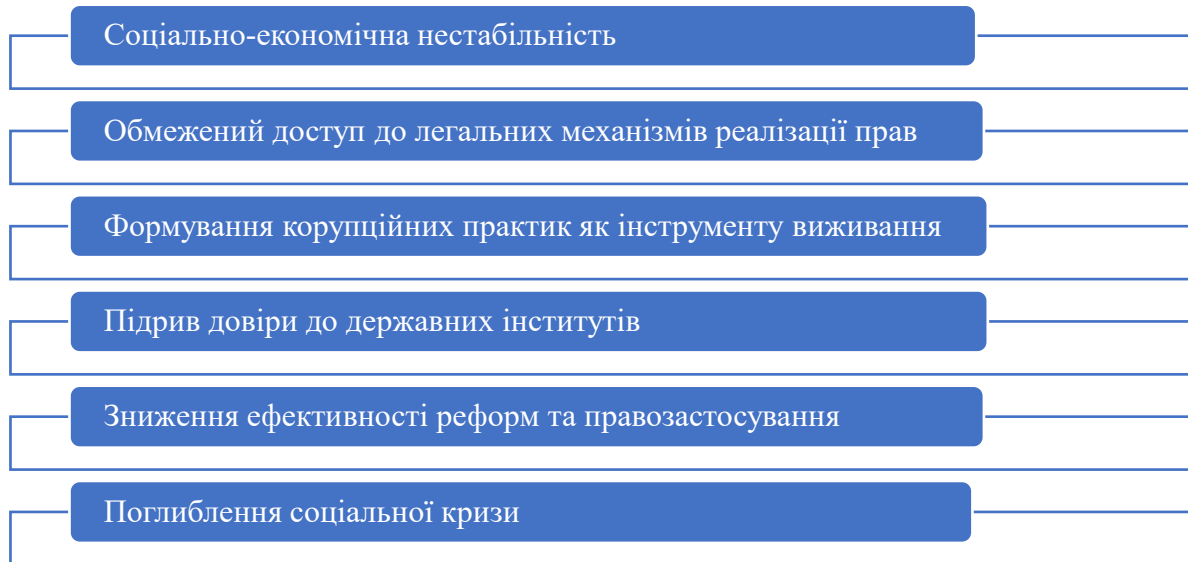

Рис.3.1. Механізм самовідтворення корупції в умовах системної кризи

Джерело: [10]

Подолання цього кола неможливе виключно репресивними заходами. Ключовим напрямом антикорупційної політики є трансформація політичної та правової культури, формування у населення мотивації до доброчесної поведінки та активної громадянської позиції. Кримінальне переслідування у цій логіці виступає допоміжним інструментом, ефективність якого залежить від рівня правосвідомості громадян та готовності застосовувати демократичні механізми контролю [9].

Надмірна стабільність у динамічному середовищі призводить до формалізації норм і створює корупційні лазівки, тоді як надмірна мінливість - до правової невизначеності. Порівняльна характеристика статичного та динамічного підходів до правового регулювання представлена у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика статичного та динамічного підходів до правового регулювання

Критерій	Статичний підхід	Динамічний підхід
Частота змін	Мінімальна	Адаптивна
Реакція на суспільні зміни	Запізніла	Оперативна

Продовження табл.3.2		
Корупційні ризики	Високі через застарілі норми	Знижені при якості регулювання
Довіра громадян	Знижується	Потенційне зростання

Джерело: сформовано автором

Практичним інструментом реалізації цих теоретичних засад є Державна антикорупційна програма, яка деталізує комплекс заходів, обов'язкових для виконання всіма суб'єктами владних повноважень і органами місцевого самоврядування. Вона виступає механізмом імплементації Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Верховною Радою України у 2022 році. Зазначена стратегія стала відповіддю на суспільний запит щодо системного зниження рівня корупції та ґрунтується на поєднанні інституційних, технологічних і культурних змін. Її ключовими напрямками визначено оптимізацію державних функцій, масштабну цифрову трансформацію, мінімізацію контактів між громадянином і посадовою особою, а також створення зручних і доступних легальних сервісів як альтернативи корупційним практикам [6].

Таблиця 3.3

Основні корупційні ризики в пріоритетних сферах державної політики

Сфера	Джерело ризику	Потенційні наслідки
Правосуддя	Непрозорі процедури доброчесності	Делегітимація судової влади
Економіка	Надмірне регулювання	Тінізація бізнесу
Митниця та податки	Дискреційні повноваження	Втрати бюджету
Земельні відносини	Закритість реєстрів	Знецінення державних активів
Оборона	Засекречені закупівлі	Загроза обороноздатності
Соціальна сфера	Недосконалість облікових систем	Соціальна несправедливість

Джерело: сформовано автором

У межах чинної антикорупційної стратегії ключовий, визначальний акцент було зроблено на принципі невідворотності покарання за вчинення корупційних діянь. Цей принцип має перетворитися з простої декларації, гарної фрази в офіційних документах, на реально діючу, безкомпромісну норму, яка однаково застосовується до всіх, незалежно від посади, статків чи політичного впливу. Паралельно з цим, документ наполегливо підкреслює нагальну потребу у вихованні в суспільстві нової, більш високої культури доброчесності, формуванні стійкої,

безумовної нетерпимості до будь-яких, навіть найменших проявів корупції, а також глибокої, щирої поваги до верховенства права як до основи існування цивілізованої держави. Визначення пріоритетних сфер, які потребують найбільш термінового антикорупційного втручання, відбувалося не на основі інтуїтивних припущень, а базувалося на даних комплексних соціологічних досліджень, опитуваннях громадськості та бізнесу, а також на ґрунтовному аналізі ефективності (а часто – неефективності) заходів, які вживалися в рамках попередніх державних програм. Такий підхід дозволив сконцентрувати обмежені державні та донорські ресурси саме на найбільш проблемних, «хворих» сегментах взаємодії держави та громадянина.

Однією з таких пріоритетних сфер, яка вже багато років поспіль залишається зоною критично високого ризику, є система правосуддя та правоохоронні органи в цілому. Саме тут фіксується найнижчий, критичний рівень суспільної довіри, який часто падає до декількох відсотків. Люди не вірять, що суд може винести справедливий, неупереджений вирок, особливо якщо на лаві підсудних – багата або впливова людина. Така ситуація зумовлена багатьма факторами. По-перше, це відсутність чітких, прозорих, зрозумілих і, найголовніше, однакових для всіх критеріїв оцінки доброчесності для членів Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) – органів, які самі мають визначати, чи гідний суддя обіймати свою посаду. По-друге, це непрозорість, закритість і часто – політична вмотивованість процедур оцінювання професійної етики суддів (так зване «люстраційне» або «кваліфікаційне» оцінювання). Ці процедури, замість того щоб очищувати суддівський корпус, нерідко перетворюються на інструмент тиску на незручних суддів або, навпаки, на спосіб виправдати відверто корумпованих. По-третє, це глибокі управлінські вади, непрозорі кадрові призначення та відсутність реальної підзвітності в органах прокуратури, які мають наглядати за дотриманням законів у всій правоохоронній системі, але часто самі є джерелом проблем. Крім того, недосконалість системи кар'єрного просування в Національній поліції

України, яка орієнтується не стільки на справжній професіоналізм, чесність та доброчесність, скільки на формальні, часто нічого не значущі показники (паличкова система) або на неформальні, корупційні зв'язки з керівництвом, додатково, дуже суттєво посилює всі ці ризики, роблячи поліцію не захисником, а вимагачем.

У сфері державного регулювання економіки ключовою, першопричиною проблемою залишається незавершеність цифрової трансформації. Багато процесів досі залишаються паперовими, закритими, непрозорими, що створює ідеальне середовище для корупції. З цим тісно пов'язане збереження надмірного, економічно необґрунтованого регуляторного тиску на бізнес. Чим більше дозволів, ліцензій, погоджень потрібно отримати від чиновника, тим більше можливостей для вимагання хабарів. Вибіркове, неоднакове застосування правил різними органами для різних суб'єктів, а також надто широкі, часто нічим не обмежені дискреційні повноваження окремих державних органів, зокрема Антимонопольного комітету, створюють чудові умови для зловживань, укладання таємних картельних змов між конкурентами, а також для неефективного, неконкурентного та часто просто корупційного розподілу державної допомоги, субсидій або інших преференцій. Податковий та митний сектори також залишаються одними з найбільш корумпованих зон, і це відбувається через цілковиту непрозорість процедур класифікації товарів (від того, в яку митну категорію віднесе інспектор товар, залежить розмір мита, і це відкриває широке поле для домовленостей), через регулярне, часто безпідставне втручання силових структур у господарську діяльність підприємств (так звані «наїзди»), а також через вкрай низьку ефективність системи адміністративного оскарження рішень цих органів, яка практично не дає бізнесу жодних шансів виграти справу проти держави без хабаря.

Отже, сучасна антикорупційна політика України має бути спрямована не лише на точкове усунення окремих, найбільш резонансних корупційних проявів та покарання окремих, найбільш одіозних корупціонерів. Це важливо, але недостатньо. Справжня мета – це глибинна, всеохопна трансформація всього

інституційного середовища (тобто самої системи правил гри) та, що ще важче, радикальна зміна суспільної свідомості, подолання правового нігілізму. Перехід від переважно репресивної моделі, яка ловить «котів» за хвосту, але не змінює «мишоловку», до створення такої системи, в якій корупція стає об'єктивно, автоматично економічно не вигідною (ризик перевищує вигоду) та, що ключово, соціально неприйнятною (сусіди, колеги, діти засуджують). Такий перехід, така трансформація можливі виключно за умови одночасного, комплексного, системного поєднання трьох головних складових: запровадження максимально прозорих, автоматизованих процедур, які залишають якомога менше місця для людського фактора; створення дієвого, незалежного та наділеного реальними повноваженнями ефективного контролю, який би не давав спокою потенційним порушникам; а також формування та культивування стандартів доброчесності, етики та чесності як невід'ємної, обов'язкової складової професійної поведінки кожного публічного службовця, починаючи з найвищих посад. Лише такий триєдиний, комплексний підхід може дати стійкий, довгостроковий результат і наблизити Україну до європейських стандартів доброчесності.

3.2 Напрями підвищення ефективності антикорупційних інститутів та законодавства

Феномен корупції увійшов до активного дискурсу українського соціуму ще в середині 1990-х років, відтоді ставши невід'ємним елементом аналізу будь-яких політичних чи економічних процесів, що відбуваються в державі. Це деструктивне явище поступово трансформувалося у виклик глобального масштабу, що пояснюється стрімким поширенням корупційних практик у світі на тлі інертності, а іноді й відвертої пасивності, наявних механізмів протидії. У контексті державного менеджменту корупція виступає критичною загрозою для інституційної стійкості та демократичного розвитку, а Конвенція ООН проти корупції (2003 рік) визначає її як

сукупність неправомірних дій посадових осіб, спрямованих на здобуття особистих або групових преференцій, які не передбачені чинним законодавством. Теоретичне підґрунтя цього явища в системі публічного управління зазвичай пов'язують із інформаційною асиметрією, коли одна сторона володіє значно більшим обсягом інформації, ніж інша, з дефіцитом підзвітності, а також із правовими прогалинами, які закономірно виникають у середовищі з надмірною концентрацією влади, закритістю управлінських процесів та неналежною матеріальною мотивацією державних службовців.

Управлінська класифікація дозволяє виокремити низку ключових проявів корупції, серед яких найпоширенішим є хабарництво у його різноманітних формах – від прямої передачі благ (грошей, цінностей, послуг) до складних посередницьких схем, що ускладнюють виявлення злочину. Поряд із цим спостерігається свідоме ігнорування або неналежне виконання професійних функцій заради отримання вигоди, а також класичне зловживання службовим статусом, що фактично нівелює інтереси громади та держави, ставлячи на перше місце егоїстичні цілі окремих осіб або груп. Важливим аспектом є конфлікт інтересів, коли персональні зв'язки чи фінансові запити посадовця перешкоджають об'єктивному, неупередженому ухваленню рішень, причому така загроза може мати як реальний, уже наявний характер, так і потенційний, тобто такий, що може виникнути за певних умов. Особливо руйнівний вплив має корупція в галузі державних закупівель, що реалізується через маніпулювання тендерами, штучне завищення цін, а також через укладання прямих договорів без проведення конкурентних процедур. Найвищий ступінь небезпеки, безумовно, становить політична корупція, що базується на тіньовому лобізмі (коли рішення приймаються на користь певних фінансово-промислових груп), маніпуляціях із державним бюджетом та кадрових змовах, коли посади розподіляються не за професійними якостями, а за принципом особистої відданості. Коли ж подібні практики інституціоналізуються і починають підміняти собою офіційні, законні норми, корупція набуває системного характеру, стаючи

невід'ємною, органічною частиною управлінського апарату, яка відтворює себе навіть за зміни окремих посадовців.

Дослідник П. Григорук слушно наголошує, що деструктивний вплив корупції виходить далеко за межі прямої шкоди державному бюджету, оскільки вона провокує системну деградацію довіри до державних інститутів, легітимізує культуру правового нігілізму (коли закони сприймаються як перешкода, а не як обов'язкове правило), загострює соціальні конфлікти, поглиблює розрив між багатими та бідними, а також створює реальні загрози суверенітету та національній безпеці. У цьому контексті критично важливим стає аналіз сучасної вітчизняної превентивної системи, яка отримала потужний імпульс після ухвалення у 2015 році Закону України «Про запобігання корупції». Цей документ став прямим результатом прагнення України синхронізувати власне правове поле з глобальними стандартами, закладеними в конвенціях ООН та Ради Європи, а також у рекомендаціях Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). Основний вектор закону спрямований на розбудову прозорості та підзвітності публічної служби, запровадження обов'язкового майнового декларування для визначеної категорії осіб, врегулювання конфлікту інтересів, а також на активне залучення громадського сектору до процесів контролю за діяльністю владних інституцій. На сучасному етапі фундамент антикорупційної діяльності складають такі інструменти, як діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), подальша цифровізація процесу декларування та перевірки декларацій, впровадження та дотримання етичних кодексів у державних установах, а також забезпечення відкритості та прозорості державних торгів через систему ProZorro.

Ключова роль у цій архітектурі відведена НАЗК, яке функціонує як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за верифікацію поданих декларацій, моніторинг способу життя посадовців (тобто зіставлення їхніх задекларованих доходів із реальними витратами), а також за розробку методології запобігання зловживанням та координацію антикорупційних зусиль різних органів.

Однак практична діяльність агентства супроводжується низкою суттєвих перешкод, серед яких – брак реальної політичної автономії, обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, а також недостатньо високий показник реальних судових вироків на основі виявлених фактів порушень (тобто декларування часто не тягне за собою невідворотного покарання). Попри значний прогрес, досягнутий завдяки запровадженню та вдосконаленню електронного декларування, цей інструмент все ще стикається з маніпуляціями з боку суб'єктів декларування, які намагаються штучно знизити вартість активів (наприклад, нерухомості або транспортних засобів) або приховати реальні доходи, використовуючи складні схеми з переведенням коштів на родичів чи підконтрольних осіб. Ефективність цього інструменту суттєво знижується також через відсутність повної автоматизації процесу перевірок та недостатній рівень інтеграції між різними державними реєстрами (податковими, митними, земельними, нотаріальними), що створює «прогалини», через які можна «вивести» активи.

Паралельно з цим, сфера державних закупівель традиційно залишається однією з найбільш ризикових зон, де зосереджені корупційні інтереси, пов'язані з нелегальним розподілом бюджетних ресурсів. Впровадження електронної платформи ProZorro стало безперечно революційним кроком, що дозволило автоматизувати закупівельні процедури, значно знизити витрати (за різними оцінками, економія для бюджету склала мільярди гривень) та підвищити рівень конкуренції на ринку, оскільки доступ до тендерів отримала велика кількість постачальників. Проте навіть такий технологічний бар'єр не став панацеєю, оскільки зловмисники продовжують використовувати складні методи обходу системи, як-от маніпуляції з тендерною документацією з метою «підігнати» її під конкретного, наперед визначеного постачальника, або ж укладання прямих договорів без проведення конкурсу, посилаючись на різні «виняткові обставини». Це вимагає постійної, безперервної модернізації механізмів контролю та вдосконалення самого програмного забезпечення.

Процес формування антикорупційної культури в середовищі державних службовців є одним із найбільш складних для верифікації, але водночас він становить один із фундаментальних елементів будь-якої превентивної системи. Хоча чинне законодавство чітко регламентує проведення внутрішнього навчання з антикорупційної тематики, впровадження та дотримання етичних кодексів, а також регулярну оцінку корупційних ризиків у кожній окремій установі, на практиці ці заходи часто набувають виключно декларативного, формального характеру. Багато державних органів обмежуються поверхневим, формальним створенням документації (положень, планів, звітів), яка не інтегрується в реальну управлінську практику, не впливає на прийняття рішень і не змінює поведінку посадовців. Це свідчить про глибокий розрив між наявною, досить прогресивною нормативною базою та фактичною організаційною культурою, яка залишається вкрай інертною, консервативною та майже не піддається змінам без застосування додаткових стимулів і санкцій.

Важливим зовнішнім чинником протидії виступають інституції громадянського суспільства та незалежні медіа, які через інструменти громадського контролю (моніторинг, спостереження), проведення незалежних журналістських розслідувань та використання платформ для відкритого бюджету («Прозорий бюджет») стимулюють поступову трансформацію суспільної свідомості та підвищують ціну корупційних ризиків для чиновників. Проте дієвість громадського сектору суттєво гальмується через вкрай низький рівень довіри громадян до владних інституцій (який часто є нижчим за 20 відсотків), через відсутність оперативної, адекватної реакції з боку держави на виявлені сигнали про порушення (коли розслідування не розпочинаються, або закриваються через відсутність доказів), а також через реальні ризики тиску, переслідувань та навіть фізичної розправи над активістами-викривачами. Попри те, що до антикорупційного процесу формально залучено широке коло інституцій – від Державного бюро розслідувань (ДБР) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) до законодавчої та

виконавчої гілок влади, – їхня спільна, скоординована робота залишається недостатньо ефективною. Основними перешкодами тут виступають політичне втручання в роботу правоохоронних органів (спроби вплинути на хід розслідувань), хронічний дефіцит інституційної автономії, слабка міжвідомча координація (коли органи працюють не в системі, а кожен сам по собі), а також обмеженість ресурсного забезпечення, включаючи недостатнє фінансування, брак кваліфікованих кадрів та застарілу матеріально-технічну базу.

Підсумковий аналіз поточної системи запобігання корупції в Україні вказує на те, що, маючи розвинений, у цілому відповідний міжнародним стандартам правовий фундамент, практична результативність цієї системи залишається вкрай низькою через системні, глибоко вкорінені вади: від політичного впливу та корупції на високому рівні до недостатнього рівня антикорупційної свідомості самих посадовців і пересічних громадян. Реформування інституційної структури є першочерговим, але не єдиним завданням, оскільки корупція в управлінському апараті не лише вимиває економічні ресурси (кошти платників податків), а й руйнує легітимність державних інститутів у очах громадян, закріплюючи звичку ігнорування закону та нехтування правами інших. Успішна євроінтеграція та подальша демократизація країни потребують створення такої моделі профілактики, яка б базувалася на цілковитій, реальній, а не декларативній незалежності антикорупційних органів, їхній максимальній прозорості та безкомпромісній професійній підзвітності перед суспільством.

Результативність протидії корупції в межах державного та публічного адміністрування прямо, безпосередньо залежить від здатності держави гарантувати функціональну незалежність та інституційну автономію профільних органів. Це має супроводжуватися належним, достатнім ресурсним забезпеченням (фінансування, техніка, приміщення, захист співробітників) з метою усунення будь-яких, навіть потенційних важелів політичного або фінансового тиску. Процес інтеграції України до європейського правового поля та її активна, видима роль у міжнародних

антикорупційних проектах створюють необхідний, міцний фундамент для адаптації національних норм до євроатлантичних стандартів, дозволяючи залучати передову методологічну підтримку та обмінюватися практичним досвідом з країнами, які вже пройшли схожий шлях. Системність, цілісність антикорупційної стратегії вимагає виходу за межі суто законодавчих правок і фокусування на глибоких, комплексних технологічних, інституційних та соціокультурних трансформаціях, що в сукупності формують оновлену, сучасну модель державного управління. Досягнення реальної, відчутної декоруптизації українського адміністративного середовища можливе лише через реалізацію комплексного, багатовимірного підходу, який базується на тісній синергії (співпраці, взаємодоповненні) державних інституцій, активного громадського сектору та міжнародних партнерів. Це є єдиним, без альтернатив шляхом до відновлення легітимності влади та суспільної довіри, яка є найціннішим ресурсом будь-якої демократичної держави.

3.3 Роль громадянського суспільства, ЗМІ та міжнародних партнерів у подоланні корупції

Результативність заходів, спрямованих на протидію корупційним проявам, безпосередньо, критично залежить від активної, свідомої участі громади, оскільки саме суспільство є тією рушійною силою, що здатна зруйнувати глибоко вкорінені механізми системних зловживань у державі. Без широкої, масової суспільної підтримки та налагодженої, довірчої взаємодії з інститутами громадянського суспільства будь-яка антикорупційна стратегія, розроблена органами державної влади, втрачає свій потенціал і стає малоефективною, а часто й відверто імітаційною. Ця теза є фундаментальною аксіомою в сучасній правовій та політичній науці, де, за авторитетним твердженням дослідника М. Мельника, однією з ключових, першопричин поширення корупції є відсутність реального, дієвого громадського контролю над владними структурами та загальна слабкість

інституційного середовища, що робить діяльність посадовців і політиків непрозорою, а їхню відповідальність – невідворотною.

Міжнародний стандарт залучення соціуму до цих процесів чітко та однозначно закріплений у статті 13 Конвенції ООН проти корупції. Цей документ зобов'язує держави-учасниці вживати активних заходів для стимулювання участі неурядових організацій та окремих громадських активістів у запобіганні корупції, а також поглиблювати суспільне розуміння небезпечного, руйнівного характеру цієї проблеми. Державна політика в цій сфері має ґрунтуватися на безумовному залученні громадськості до процесу прийняття важливих, доленосних рішень та на гарантуванні безперешкодного, вільного доступу до публічної інформації, що відповідає базовим, невід'ємним принципам Загальної декларації прав людини. У формуванні атмосфери повної, безумовної нетерпимості до корупційних зловживань вирішальну, ключову роль відіграють засоби масової інформації, чий вплив проявляється у двох важливих вимірах. Прямий, безпосередній вплив медіа реалізується через проведення глибоких, професійних журналістських розслідувань, результатом яких стають конкретні кримінальні провадження, гучні відставки скомпрометованих посадовців або, в довгостроковій перспективі, необхідні законодавчі зміни.

Водночас не менш вагомим, а іноді й важливішим у довгостроковій перспективі є непрямий вплив засобів масової інформації. Він полягає у постійному поживленні антикорупційного дискурсу (тобто підтримці теми корупції в суспільному порядку денному), підтримці політичного плюралізму та формуванні у представників влади стійкого відчуття постійної підзвітності, відкритості перед суспільством. Навіть за відсутності миттєвих, негайних юридичних наслідків після конкретної публікації, систематична діяльність незалежних ЗМІ забезпечує необхідні умови для політичної та економічної конкуренції, що змушує політиків, які прагнуть переобрання, висувати та втілювати реальні антикорупційні ініціативи. Слід завжди пам'ятати, що високий рівень корупції майже завжди корелює

(знаходиться у прямій залежності) з політичною пасивністю, байдужістю громадян, а також із недостатнім, слабким захистом їхніх фундаментальних прав і свобод.

Роль засобів масової інформації у протидії зловживанням виходить далеко за межі простого інформування, оскільки вони створюють фундаментальний, незамінний майданчик для публічних суспільних дискусій, де стикаються різні точки зору, та стимулюють політичну активність та свідомість громадян. Висвітлюючи роботу владних структур, розповідаючи про успіхи, але головне – про недоліки та зловживання, медіа перебирають на себе функцію захисту порушених прав людини, виступаючи не лише інструментом викриття вже вчинених правопорушень, а й потужним, дуже дієвим превентивним чинником. Вони формують таке середовище, яке є непридатним, несприятливим для процвітання корупційних схем, оскільки будь-яка спроба зловживання ризикує стати публічною. Аналітичні дані авторитетних міжнародних організацій, зокрема Світового Банку, чітко та однозначно підтверджують пряму залежність між рівнем свободи преси та масштабами корупції: держави з найбільш вільною, незалежною пресою стабільно демонструють найнижчі, найкращі показники корумпованості публічної сфери.

Проте ефективна, успішна антикорупційна місія медіа можлива виключно за умови їхньої повної незалежності та об'єктивності, що на практиці стикається з низкою серйозних перешкод. Державні, бюджетні медіаресурси часто виявляють нерішучість, а іноді й відверту нездатність проводити гострі, незручні для влади журналістські розслідування, зберігаючи лояльність до тих структур, від яких фінансово залежать. Водночас приватний медіасектор також не завжди здатен ефективно виконувати функцію незалежного контролю. Причини цього різні: це хронічний дефіцит фінансових ресурсів для проведення дорогих розслідувань, це недостатньо високий професійний рівень підготовки журналістів, це самоцензура через страх перед можливими репресіями, або ж пряма, очевидна політична афілійованість власників медіа, які використовують їх для досягнення своїх бізнесових або політичних цілей. Ситуація додатково ускладнюється наявністю

корупції всередині самої журналістської спільноти, де практика створення замовних, так званих «джинсових» матеріалів, а також вимагання грошей за нерозповсюдження компромату, всупереч професійним кодексам поведінки, на жаль, залишається доволі поширеним явищем. Це, безумовно, нівелює довіру до медіа як до незалежного, неупередженого інституту громадського нагляду.

Аналітичні дослідження та розвідки Світового Банку підтверджують існування прямої залежності між структурою власності на медіаресурси та реальним рівнем прозорості державного управління, вказуючи на те, що домінування приватного, конкурентного сектору в медіасфері сприяє вищій, значно кращій відкритості влади. Масштабне порівняльне дослідження, яке охопило 98 країн світу, продемонструвало, що в державах із мінімальною кількістю урядових, підконтрольних державі періодичних видань фіксується значно нижчий, статистично значимо кращий рівень корумпованості. Це яскраво підкреслює високі ризики державної монополії або навіть просто сильного домінування держави на інформаційному ринку. Відсутність публічного, широкого висвітлення протиправних дій посадовців створює ідеальні, тепличні умови для їхнього уникнення відповідальності, що неминуче призводить до подальшої, поглибленої деградації владних інституцій. У таких умовах медіа часто перетворюються на слухняні інструменти лобіювання інтересів своїх бенефіціарів, поширюючи об'єктивні, правдиві дані лише у випадках, коли це безпосередньо відповідає політичній чи економічній вигоді контролюючих осіб. Найбільш ефективною, визнаною в Європі альтернативою такій заангажованості вважається розбудова системи суспільного телерадіомовлення. Модель суспільного мовника передбачає мінімізацію, а в ідеалі – повне усунення фінансового впливу як з боку держави (бюджетне фінансування замінюється абонентською платою), так і з боку великих приватних корпорацій, що є необхідною, але не завжди достатньою умовою для забезпечення справжньої об'єктивності.

Важливою передумовою, необхідною умовою для ефективного викриття корупційних схем є розвинена, здорова конкуренція в медіапросторі. Засилля глобальних транснаціональних корпорацій та інформаційних гігантів, а також надмірна концентрація власності в руках невеликої групи осіб, створює серйозну загрозу монополізації потоків інформації та маніпулювання громадською думкою. Для протидії цим загрозам у багатьох демократичних країнах діє жорстке антимонопольне (антитрастове) законодавство, яке захищає малі та середні незалежні видання від поглинання гігантами та, таким чином, забезпечує плюралізм думок та різноманіття точок зору в інформаційному полі.

Тісна, конструктивна взаємодія із засобами масової інформації є стратегічно вигідною та необхідною для спеціалізованих антикорупційних інституцій, оскільки публічність, відкритість їхніх здобутків (успішних розслідувань, обвинувальних вироків) формує необхідний рівень суспільної довіри та легітимізує їхню діяльність в очах громадян. Положення статті 13 Конвенції ООН прямо та однозначно акцентують на важливості залучення медіа до превентивних антикорупційних заходів, адже саме журналісти та редакції відіграють ключову, вирішальну роль у довготривалій трансформації суспільної свідомості. Вони здатні поступово, але невпинно перетворити корупцію з «прийнятної, неминучої норми», яку всі знають, але з якою змирилися, на об'єкт загальної суспільної непримиренності, на ганьбу.

Ефективність діяльності медіа у протидії корупції визначається низкою фундаментальних, базових факторів, серед яких ключове, найважливіше місце посідає реальна, а не декларативна гарантованість свободи слова, надійний захист журналістів від позасудових розправ, фізичних нападів та тиску з боку репресивних структур, а також повна, безумовна відсутність будь-якої, явної чи прихованої, політичної цензури. Іншою важливою умовою є розробка дієвих, законодавчо закріплених інструментів доступу журналістів до відомостей про роботу владних інституцій, за винятком лише інформації, що становить державну таємницю, а також законодавче закріплення права на таємницю інформаційних джерел, яке

дозволяє журналісту не розкривати особу свого інформатора навіть під тиском суду. Хоча стаття 13 Конвенції ООН допускає певні, чітко визначені обмеження свободи поширення інформації, ці обмеження мають бути гранично чітко регламентовані законом і застосовуватися виключно задля захисту національної безпеки, громадського порядку чи прав інших осіб, але ніяк не для захисту репутації корумпованих чиновників.

Значною, серйозною перешкодою для проведення незалежних журналістських розслідувань є надмірно жорстке законодавство про наклеп (дифамацію), яке в деяких країнах, на жаль, включаючи Україну, фактично створює своєрідний імунітет для чиновників від критики, дозволяючи їм легко вигравати суди та отримувати величезні компенсації від медіа за публікації, які не сподобалися владі. Відома дослідниця С. Роуз-Аккерман слушно наголошує, що політики та державні службовці, які добровольно обрали публічну службу, не повинні мати надмірного, гіпертрофованого захисту від звинувачень у зловживаннях. Вона аргументує, що подібні спори (про наклеп) мають вирішуватися суто в межах цивільної, а не кримінальної юрисдикції, за прикладом Сполучених Штатів Америки, де кримінальна відповідальність за наклеп практично відсутня. Така позиція є цілком виправданою, оскільки особи, які обіймають публічні, виборні або призначувані посади, мають усвідомлювати підвищену, абсолютно природну увагу суспільства до своєї діяльності, що зумовлено високим суспільним інтересом до того, як витрачаються бюджетні кошти та приймаються важливі рішення.

Цей підхід, орієнтований на максимальну свободу критики влади, цілком підтримується усталеною практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка встановлює значно ширші, ліберальніші межі дозволеної критики для політиків і державних діячів порівняно з пересічними громадянами. Зокрема, у прецедентній справі «Кастельс проти Іспанії» ЄСПЛ підкреслив, що межі допустимої критики щодо дій уряду є найбільш масштабними, оскільки урядова діяльність безпосередньо, відчутно впливає на долю всього народу. Важливо також, що у

правових системах більшості розвинених демократичних держав норми про кримінальний наклеп практично не застосовуються, а якщо й існують, то не поширюються на інформацію, неправдивість якої неможливо довести в суді. Проте самі лише резонансні, яскраві публікації, навіть найкращих журналістів, не завжди ведуть до реальних, відчутних змін без постійної, системної активності організованого громадянського сектору. У цьому контексті визначальну, стратегічну роль відіграють потужні міжнародні неурядові структури, такі як всесвітньо відома організація Transparency International. Через свої національні філії (в Україні це Transparency International Ukraine) вони втілюють у життя найкращі світові стандарти підзвітності, системно залучаючи широку громадськість до процесів прийняття рішень та громадського контролю за владою.

Інституціоналізація, тобто налагодження системної, регулярної взаємодії між державою та суспільством, у більшості демократичних країн реалізується через створення спеціальних, постійно діючих міжвідомчих структур, дорадчих та координаційних рад, а також робочих груп. У цих органах представники міністерств юстиції, антикорупційних відомств та інших державних установ на постійній основі співпрацюють з громадськими активістами, експертами та представниками приватного сектору. Такий формат дозволяє громадськості долучатися до консультацій та обговорень ще на ранньому етапі розробки нормативних актів, надаючи фахові, глибокі коментарі, рекомендації та експертну оцінку, що є критично важливим для забезпечення якості, реалістичності та суспільної легітимності майбутнього законодавства. Кодекс кращих практик участі громадськості, який був затверджений Радою Європи ще у 2009 році, виокремлює чотири ієрархічні, послідовні рівні такої взаємодії. Найнижчий, базовий рівень – це право на доступ до публічної інформації. Наступний рівень – це консультації, де державні органи вже не просто надають інформацію, а активно запитують думку експертів та громадськості щодо конкретних політичних питань. Більш складним, високим рівнем є діалог, що базується на регулярних, структурованих зустрічах для

спільного вироблення стратегій та планів дій. І, нарешті, найвищим, найдосконалішим ступенем залучення визнається партнерство, яке передбачає спільну, розділену відповідальність сторін на всіх етапах – від формування порядку денного, тобто визначення проблем, до практичної реалізації рішень та контролю за їх виконанням.

Громадські організації виконують роль стратегічного посередника, своєрідного мосту між суспільством і владою, виступаючи одночасно незалежним спостерігачем (контролером) та просвітницьким, освітнім центром. Як контролери, вони здійснюють системний моніторинг способу життя чиновників, перевіряють прозорість державних закупівель, аналізують декларації та викривають приховані, складні корупційні схеми. А в межах адвокаційної діяльності – збирають та аналізують дані про стан злочинності, досліджують причини корупції та пропонують державі готові, науково обґрунтовані проекти законів та реформ.

Отже, синергія, тобто поєднання та взаємне посилення зусиль незалежних медіа та активного громадського сектору, створює необхідні умови для дієвого стримування владних зловживань, роблячи корупцію більш ризикованою та менш привабливою. Проте реальна, кінцева результативність такої діяльності перебуває у прямій, вирішальній залежності від політичної волі вищого керівництва держави. Саме держава, уособлена в її перших особах, повинна не декларувати, а на практиці забезпечити не формальне, а фактичне, змістовне залучення громадян до управління справами держави та громади, створюючи реальний простір для відкритості, прозорості та інклюзивності (включення всіх зацікавлених сторін) політичних та управлінських процесів. Без цієї волі найкращі закони та найактивніші громадські організації будуть безсилі.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного дослідження, присвяченого проблемам та напрямам вдосконалення антикорупційної політики України, дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків, які повністю відповідають поставленим на початку роботи завданням.

По-перше, у ході дослідження встановлено, що корупція в Україні являє собою не просто окремі правопорушення або прогалини в законодавстві, а складне, багатоаспектне «кризове» соціально-правове явище. Воно виникає не лише через недосконалість нормативно-правової бази, а й як прямий, безпосередній наслідок глибокої системної трансформації всього суспільного устрою, яке відбувалося в умовах хронічної економічної, політичної та соціальної нестабільності. Це явище має вкрай деструктивний, руйнівний вплив на систему державного управління, фактично нівелює результати навіть найбільш прогресивних та продуманих реформ, а також створює пряму, безпосередню загрозу національній безпеці. Особливо небезпечним є те, що в умовах глибокої кризи соціального порядку, коли держава неспроможна ефективно виконувати свої функції, корупційні практики нерідко починають виконувати компенсаторну роль, поступово заміщуючи собою правомірні, законні способи взаємодії пересічного громадянина з владними структурами, що призводить до легітимізації корупції в масовій свідомості.

По-друге, проведений у роботі теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових підходів до розуміння антикорупційної політики засвідчив, що ефективна, дієва політика має ґрунтуватися на низці фундаментальних принципів. Найважливішими серед них є принцип стабільності та передбачуваності законодавства (щоб бізнес і громадяни могли планувати свою діяльність), принцип динамізму (тобто здатність законодавства швидко адаптуватися до нових викликів та схем), принцип максимальної прозорості та відкритості владних процедур, а також принцип невідворотності юридичної відповідальності за будь-які, навіть

незначні, на перший погляд, корупційні прояви. Дослідження підтвердило, що ключовим, вирішальним аспектом успішної антикорупційної стратегії є формування в суспільстві та, особливо, в середовищі державних службовців стійкої, глибоко вкоріненої антикорупційної культури та безумовне усунення будь-якої мотивації до неправомірної, неетичної поведінки. Адже навіть найдосконаліше технічне та правове вдосконалення системи кримінальної юстиції, без відповідної, адекватної підтримки з боку суспільної моралі та без зміни ставлення до корупції як до «норми», не здатне забезпечити стабільного, довгострокового результату. Люди не повинні хотіти давати хабарі так само, як вони не хочуть красти або грабувати – через внутрішнє переконання, а не лише через страх покарання.

По-третє, детальне вивчення та порівняльний аналіз міжнародного досвіду провідних країн світу (Сінгапуру, Естонії, Грузії, Італії, Швеції) у сфері протидії корупції переконливо підтвердило необхідність адаптації найкращих світових стандартів, закладених у конвенціях ООН, ОЕСР та Ради Європи, до реалій українського суспільства, з урахуванням його історії, культури та поточних викликів. Найбільш важливим, ключовим уроком є необхідність впровадження дієвих, реально працюючих механізмів функціональної незалежності антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК), включаючи їхнє автономне, захищене від політичних маніпуляцій фінансування, а також запровадження прозорих, публічних конкурсних процедур відбору керівних кадрів та персоналу за обов'язкової, вирішальної участі інститутів громадянського суспільства. Враховуючи транснаціональний, глобальний характер сучасної корупції, коли активи виводяться за кордон, а злочинні схеми охоплюють кілька юрисдикцій, Україні необхідно суттєво посилити практичну співпрацю з такими міжнародними структурами, як OLAF (Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству), Європол та Євроюст, зокрема шляхом створення спільних слідчих груп та налагодження ефективного електронного обміну даними.

По-четверте, ґрунтовний аналіз еволюції вітчизняного антикорупційного законодавства, починаючи з 1990-х років і до сьогодні, а також діяльності ключових інституцій (НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС, АРМА, ДБР) однозначно вказує на те, що в Україні створено потужну, загалом відповідну міжнародним стандартам нормативно-правову базу. Було сформовано цілу архітектуру антикорупційних органів, яка не має аналогів у багатьох країнах з більш тривалою демократичною традицією. Проте практична реалізація, втілення цих законів у життя стикається з низкою системних, глибоко вкорінених проблем, серед яких найбільш серйозними є політичне втручання в роботу правоохоронних та антикорупційних органів, спроби вплинути на хід конкретних розслідувань, а також хронічний, критичний брак реальної, а не декларативної інституційної автономії, особливо для тих органів, які не входять до «великої четвірки» (НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК).

По-п'яте, серед ключових, беззаперечних досягнень антикорупційної реформи за останнє десятиліття слід виокремити широкомасштабну та послідовну цифровізацію державних послуг та управлінських процесів. Запровадження електронної платформи публічних закупівель ProZorro та системи електронного декларування доходів публічних службовців стали справжніми проривами, які отримали високу оцінку міжнародних експертів. Ці інструменти суттєво звузили простір для дискреційних повноважень чиновників (тобто можливості діяти на власний розсуд, закрито та непрозоро), підвищили рівень конкуренції в публічних закупівлях та створили потужний прецедент публічного контролю за статками посадовців. Водночас, основними, досі не вирішеними проблемами залишаються незавершеність та суперечливість судової реформи (що підриває довіру до будь-яких правоохоронних органів), недостатній, а часто й абсолютно декларативний рівень реального захисту викривачів корупції (whistleblowers), які ризикують своєю кар'єрою та навіть життям, а також переважно формальний, паперовий підхід до формування антикорупційної культури в більшості державних органів, коли

складаються плани та звіти, але реальна поведінка посадовців при цьому не змінюється.

По-шосте, підвищення загальної ефективності державної антикорупційної політики вбачається у поступовому, але неухильному переході від конфронтаційної моделі відносин (коли влада сприймається як ворог, а громадськість – як дратівливий контролер) до моделі стратегічного партнерства та взаємної відповідальності між державними інституціями, інститутами громадянського суспільства та незалежними засобами масової інформації. Пріоритетними, першочерговими напрямками подальшого вдосконалення, які випливають безпосередньо з проведеного аналізу, є: суттєве розширення реальної, а не декларативної свободи ЗМІ, включаючи зменшення тиску на журналістів-розслідувачів; повна декриміналізація наклепу стосовно публічних осіб, політиків та державних службовців, за відповідними стандартами Європейського суду з прав людини (критика влади, навіть різка та безапеляційна, не може розглядатися як злочин, доки не доведено факт свідомої брехні та наміру завдати шкоди); обов'язкове, системне та інституціоналізоване залучення громадських організацій та експертних кіл до всіх ключових етапів ухвалення рішень – від аналізу проблеми та розробки законопроектів до моніторингу їх виконання та оцінки ефективності; а також впровадження наступного покоління цифрових технологій, зокрема блокчейн-технологій, для здійснення моніторингу руху державних ресурсів (коштів, землі, майна) у реальному, максимально наближеному до миттєвого часі, що зробить будь-яку спробу нецільового використання або крадіжки практично неможливою, або очевидною для всіх. Лише комплексне, системне впровадження цих заходів дозволить Україні не просто знизити статистичні показники рівня корупції, а подолати її як соціальне явище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 3 (30). С. 5–13.
2. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. № 1 (60). 148 с.
3. Алексеєнко І. В., Кобець М. П. Протидія корупції: Європейський досвід для України. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали конф. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 33–38.
4. Андрейшина Н. Довіра до антикорупційних органів. *Active Group* : сайт. 2023. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/01/24/dovira-doantikorupcijnix-organiv>.
5. Андрущенко Л. В. Сутність явища «корупція» та причини її існування в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 3. С. 148–153.
6. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2022/08/Antykorupcijnastrategiya-na-2021-2025-rr.pdf>.
7. Бабенко К. А., Діденко Н. Г., Кондрашова М. В. та ін. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія : навч.-мет. посіб. Київ : Грамота, 2015. 184 с.
8. Бабенко К. А., Лазаренко С. Ж. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2.
9. Бадер М., Гус О., Мелешевич А., Нестеренко О. Антикорупційна діяльність місцевих громадських організацій. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 14–73.
10. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії : монографія. Суми : СумДУ, 2016. 113 с.
11. Біленчук П. Д., Лихова С. Я. Новітня національна антикорупційна стратегія: особливості формування та реалізації. Київ : НАВС, 2020. Ч. 1. С. 38–40.
12. Бойко О. В. Інновації в публічному управлінні: зарубіжний досвід та українські реалії. Київ : Ніка-Центр, 2020. 344 с.

13. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.
14. Боротьба з корупцією: чого вчить досвід ЄС. *Європейська правда*. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/3/7083870/>.
15. Варцаба В. І. Управління регіональним розвитком : наукова монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2015. 488 с.
16. Василенко І. С. Модернізація публічного управління в умовах цифровізації. Київ : Наукова думка, 2021. 234 с.
17. Висновки Венеційської комісії щодо антикорупційного законодавства України. Страсбург, 2021. URL: <https://www.venice.coe.int>.
18. Відкриті дані як інструмент боротьби з корупцією : аналітичний звіт. Київ : ТАРАС, 2022. 45 с.
19. Вплив корупції на економічне зростання : аналітична довідка / В. Мазярчук, І. Федько. 2016. URL: <https://feao.org.ua>.
20. Григоруک П. М., Федорова Т. Ю. Національні та регіональні особливості сталого розвитку України. *Науковий журнал*. 2015. № 1 (17). С. 19–23.
21. Грищук М. О. Правове забезпечення антикорупційної діяльності: загальнотеоретичний аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2024.
22. Гура В. В. Поняття корупції як економіко-правового феномену. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. Вип. № 4 (64). С. 76–84.
23. Державна антикорупційна політика і запобігання корупції на публічній службі : монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ, 2016. 524 с.
24. Дмитрієв Ю. В. Причини виникнення корупційних ризиків у системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 92–95.
25. Довгань О. Д. Інформаційна безпека в умовах розбудови антикорупційної системи. Київ : Артїка, 2021. 210 с.
26. Долженков О. О. Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності. Одеса : Букаєв В. В., 2019. 190 с.

27. Дрьомов С. В., Кальниш Ю. Г. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с.
28. Етапізація та періодизація антикорупційного законодавства в Україні / Р. Ю. Половинкіна. *Держава та регіони*. 2019. № 3 (65). С. 22–27.
29. Єхануров Ю. І. Економічна безпека держави та заходи протидії корупції. Київ : КНЕУ, 2022. 312 с.
30. Заброда Д. Г. Поняття державної антикорупційної політики. *Право і безпека*. 2012. № 2 (44).
31. Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
32. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» від 08.07.2022 № 2381-ІХ.
33. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 29.06.2021 № 1576-ІХ.
34. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 50–51. Ст. 2056.
35. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20.06.2022 № 2322-ІХ.
36. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2011 № 1506-VI (втратив чинність).
37. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII.
38. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-ХІІ.
39. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / Д. О. Калмиков та ін. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 242 с.
40. Запобігання та протидія корупції : навч. посібник / за ред. А. М. Михненка. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 667 с.

41. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77.
42. Інноваційні основи відновлення країн після збройних конфліктів : монографія / за ред. В. А. Омеляненка. Суми : ІСРІТЗ, 2022. 280 с.
43. Каблак П. І. Деякі міркування щодо визначення поняття «громадськість». *Наукові записки ЛУБП*. 2014. № 12. С. 186–189.
44. Калугіна І. О. Антикорупційна правова політика: природа і зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4.
45. Кікалішвілі М. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики. *Національний юридичний журнал*. 2019. № 6. С. 151–154.
46. Кладченко О. Становлення сучасного антикорупційного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018.
47. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
48. Кордон А. О. Цифровізація як інструмент прозорості в публічному управлінні. Київ : Логос, 2023. 198 с.
49. Корумпованість та антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. *НАЗК Просвіта*. 2022. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua>.
50. Корупція в Україні 2023: погляд та оцінки експертів : звіт. *НАЗК*. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua>.
51. Костенко О. М. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1. С. 49–54.
52. Котуков О. А., Солових В. П. Теоретичні аспекти формування антикорупційної політики. *Державне будівництво*. 2022. № 2 (32).
53. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.
54. Кротюк О. М. Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні злочинам. *Юридичний часопис НАВС*. 2021. № 1 (21).
55. Лазаренко С. Ж. Суб'єктивні причини поширеності корупції в системі держслужби. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 3.

56. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи антикорупційної політики в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 116–119.
57. Логвінов В. Г. Цифрові платформи як складова моделі публічного управління. Київ, 2019. Т. 4. С. 49–52.
58. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посібник. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
59. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
60. Мельниченко А. А. Корупція як іманентна складова деформованих відносин. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2010. № 3 (7).
61. Мельниченко Т. С. Сутність і причини корупції в Україні. 2019. URL: <https://obolon.kyivcity.gov.ua>.
62. Милосердна І. М. Участь громадянського суспільства у протидії корупції. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 37–43.
63. Михайленко В. Участь викривача у кримінальному провадженні. *Юридична Газета online*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com>.
64. Монастирський Д. А. Стабільність закону: поняття, сутність та фактори забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 199 с.
65. Наливайко Л. Р., Марченко О. В. Концептуалізація феномену корупції. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 27–33.
66. Невмержицький Є. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізм протидії. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
67. Нестеренко О., Білецький А. Вплив місцевих громадських організацій на реформи. Київ, 2019. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua>.
68. Новак А. Формування національної антикорупційної політики. *Демократичне врядування*. 2016/2017. № 18/19.
69. Нонік В. В. Типологія корупційних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 99–102.

70. Онищук І. І. Способи підвищення ефективності впливу інститутів громадянського суспільства. *ScienceRise*. 2018. № 4 (6).
71. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретико-методологічні підходи до класифікації корупції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9.
72. Паршина О. А., Паршин Ю. І. Міжнародний досвід протидії корупції. Дніпро, 2019. С. 41–45.
73. Пелех І. В., Єрмоленко Д. О. Антикорупційна політика в Україні: історія та теорія. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2025. № 15.
74. Питання посилення боротьби з корупцією : Указ Президента України від 27.08.1994 № 484/94.
75. Плекан В. Особливості та причини корупції в правоохоронних органах. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4.
76. Положення про Національне агентство з питань запобігання корупції : Постанова КМУ від 18.03.2015 № 118.
77. Постанова Верховної Ради України «Про концепцію національної безпеки України» від 16.01.1997 № 3/97-ВР.
78. Приходько А. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції : дис. ... доктора юрид. наук. Київ, 2020. 450 с.
79. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» : Закон України від 08.07.2022 № 2381-ІХ.
80. Про засади державної антикорупційної політики : Закон України від 20.06.2022 № 2322-ІХ.
81. Публічне управління та адміністрування в умовах війни : матеріали конф. Київ : УМО, 2022. Т. 2. 246 с.
82. Публічне управління: український вимір : матеріали конф. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 176 с.
83. П'ясецька-Устич С. В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28-1.

84. П'ясецька-Устич С. В. «Корупційна пастка» української економіки. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 3-1 (46).
85. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1135/2018 (справа про незаконне збагачення).
86. Ростовська К. Міжнародний досвід формування антикорупційної політики. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4.
87. Скочиляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35).
88. Скочиляс-Павлів О. В. Правові аспекти удосконалення державної політики. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2014. № 807.
89. Словник іншомовних слів. 2022. URL: <https://www.jnsm.com.ua>.
90. Собакарь А. О. Світовий досвід протидії корупції: теорія та практика. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 20–23.
91. Тімашов В. Причини та умови корупції в Україні. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2017. № 865.
92. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції. *Вчені записки ТНУ*. 2020. Т. 31, № 4.
93. Указ Президента України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» від 21.07.1994 № 396/94.
94. Указ Президента України «Про Національну програму боротьби з корупцією» від 10.04.1997 № 319/97.
95. Управління механізованих робіт № 2 Лозова (ЄДРПОУ 01350883). URL: <https://www.ua-region.com.ua/01350883>.
96. Фесенко Т. Принципи формування державної антикорупційної політики України. *Адміністративне право і процес*. 2020. С. 180–184.
97. Фільштейн М. В. Досвід країн Прибалтики в подоланні корупції. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (2).

98. Франков С. О. Зарубіжний досвід протидії корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7.
99. Халковський О. М. Досвід протидії корупції у зарубіжних країнах. *Економіка та держава*. 2011. № 3.
100. Хорхан О. Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2.
101. Швидкий Я. Ю. Зарубіжний досвід протидії корупції. 2021. URL: <https://maup.com.ua>.
102. Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції: досвід для України. *Науковий часопис НАПУ*. 2015. № 2.
103. Яцків І. І. Механізм, причини та заходи протидії корупції. ІваноФранківськ, 2008. Вип. 3.
104. Digital Transformation and Public Services. 2022. URL: <https://library.oapen.org>.
105. GRECO. Evaluation of Anti-Corruption Measures in Europe : report. Strasbourg : Council of Europe, 2020. 72 p.
106. OECD. Anti-corruption Reforms in Ukraine : report. Paris : OECD Publishing, 2022. 120 p.
107. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. Berlin, 2024. URL: <https://www.transparency.org>.
108. Transparency International. What is corruption? Berlin, 2022. URL: <https://www.transparency.org>.
109. United Nations Convention Against Corruption (UNCAC). New York : UN, 2003. 45 p.
110. World Bank. Anticorruption Policies in Public Administration. Washington, 2019. 58 p.

ДОДАТКИ

до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему: **Формування антикорупційної політики в Україні:**

досягнення та проблеми

студента Макаренко І. І.

Перелік сфер для оцінювання поширеності корупції

№	Група сфер	Сфера	Індекс поширеності корупції ¹		
			Загалом	Практики	Теоретичні
1	1. Митниця	Митниця (для фізичних осіб, що не є ФОП) (митний контроль, оформлення митних документів тощо)	3,78	3,85	3,70
2		Митниця (для суб'єктів господарювання) (митний контроль, оформлення митних документів тощо)	4,23	4,12	4,35
3	2. Прикордонний контроль і пропуск через державний кордон. Переміщення людей і товарів з підконтрольних Україні територій на тимчасово окуповані РФ території України та навпаки	Прикордонний контроль і пропуск через державний кордон (у т.ч., дотримання міграційного законодавства), крім митного контролю	3,65	3,73	3,57
4		Переміщення людей і товарів з підконтрольних Україні територій на тимчасово окуповані РФ території України та навпаки	3,51	3,54	3,48
5	3. Діяльність правоохоронних органів та сервісних центрів МВС	Діяльність патрульної поліції	2,88	2,90	2,86
6		Інша діяльність правоохоронних органів (Національна поліція, СБУ, прокуратура, Бюро економічної безпеки України) із забезпечення законності та правопорядку, проведення досудового розслідування (крім діяльності патрульної поліції, сервісних центрів МВС)	3,82	3,63	4,01
7		Діяльність сервісних центрів МВС	2,94	2,96	2,92
8	4. Судова система	Судова система (у т.ч., виконання судових рішень)	4,02	3,88	4,16
9	5. Військова сфера. Публічні закупівлі для потреб оборони і національної безпеки, модернізація військової техніки, торгівля зброєю	Публічні закупівлі для потреб оборони і національної безпеки, модернізація військової техніки, торгівля зброєю	4,04	4,03	4,05
10		Військова сфера (використання та розпорядження нерухомим майном і земельні, паливно-мастильні матеріалами тощо; питання промову, просування військовослужбовців по службі, забезпечення їх житлом)	4,16	4,14	4,19
11	6. Приватизація підприємств.	Приватизація підприємств	3,66	3,75	3,59
12	Управління державними підприємствами та іншими господарськими товариствами з часткою держави більше 50%	Управління державними підприємствами та іншими господарськими товариствами з часткою держави більше 50% (негосподарське призначення керівництва, призначення, звільнення)	3,90	3,72	4,08

Продовження додатка А

№	Група сфер	Сфера	Індекс поширеності корупції ¹		
			Загалом	Практики	Теоретики
		<i>розтрата або заволодіння майном тощо)</i>			
13	7. Управління комунальним майном / утримання та використання комунального громадського транспорту	Управління комунальним майном (надання в оренду, контроль використання)	3,75	3,62	3,87
14		Утримання та використання комунального громадського транспорту	3,34	3,29	3,39
15	8. Контроль і нагляд за господарською діяльністю (Державна податкова служба України, архітектурно-будівельний контроль, Держкоінспекція, Держпродспівислужба, пожежний нагляд тощо) / діяльність Антимонопольного комітету України	Нарахування і стягнення податкових та інших обов'язкових платежів	3,58	3,71	3,44
16		Архітектурно-будівельний контроль	4,06	3,95	4,16
17		Контроль і нагляд за господарською діяльністю (Держкоінспекція, Держпродспівислужба, пожежний нагляд, сертифікація, стандартизація, метрологія тощо)	3,84	3,79	3,88
18		Діяльність Антимонопольного комітету України	3,29	3,24	3,35
19	9. Публічні закупівлі, державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель	Публічні закупівлі робіт і послуг з будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг державного та місцевого значення	4,15	4,12	4,19
20		Публічні закупівлі робіт і послуг з реалізації інших великих інфраструктурних проєктів (модернізація / реконструкція авіаційної, залізничної, портової інфраструктури, закладів соціальної сфери тощо)	3,94	3,92	3,96
21		Державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель (моніторинг та перевірка закупівель, контроль фінансових та господарських операцій)	3,50	3,50	3,50
22	10. Земельні відносини, землеустрій	Земельні відносини, землеустрій (безоплатна приватизація, розробка та затвердження інших проєктів землеустрою щодо відведення земельних ділянок тощо)	4,00	3,86	4,14
23	11. Природні ресурси (лісове, мисливське, рибне, водне господарство; надання дозволів та видобування корисних копалин)	Лісове господарство (заготівлі і реалізація деревини, лісовідтворення)	4,04	4,01	4,07
24		Надання дозволів та видобування корисних копалин (нафта, газ, вугілля, бурштин, граніт, пісок тощо)	4,05	4,01	4,09
25		Використання інших природних ресурсів (мисливське, рибне, водне господарство)	3,77	3,73	3,82

Продовження додатка А

№	Група сфер	Сфера	Індекс поширеності корупції ⁴		
			Загалом	Практики	Теоретики
26	12. Послуги з підключення та обслуговування систем електро-, газо-, тепло-, водопостачання та водовідведення	Послуги з підключення та обслуговування систем електро-, газо-, тепло-, водопостачання та водовідведення), крім послуг, пов'язаних з поточними розрахунками	3,29	3,24	3,33
27	13. Освіта (дошкільна освіта, початкова та середня школа, вища освіта)	Заклади вищої освіти	3,38	3,37	3,40
28		Початкова та середня школа	2,71	2,68	2,74
29		Комунальні дитячі садочки	2,80	2,71	2,89
30	14. Державна та комунальна медицина (медичні послуги). Закупівля медичного обладнання та лікарських засобів	Державна та комунальна медицина (медичні послуги)	3,44	3,45	3,42
31		Закупівля медичного обладнання та лікарських засобів	3,66	3,75	3,58
32		Соціальні послуги та допомоги (оформлення, виплати) різним категоріям громадян	2,79	2,76	2,81
33	15. Надання адміністративних (органи влади / ЦНАП / «Дія Центри») та соціальних послуг / допомог різним категоріям громадян	Діяльність центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) / «Дія Центри» (реєстрація місця проживання, актів громадянського стану, оформлення права власності на нерухомість, видача паспортних та інших документів, довідок, реєстрація бізнесу тощо)	2,14	2,22	2,06
34		Надання адміністративних послуг, крім тих, що надаються через центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) / «Дія Центри» та сервісні центри МВС	2,70	2,64	2,75
35	16. Гуманітарна допомога	Гуманітарна допомога у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України	3,58	3,70	3,45